



Redaktionellt

Numismatik mellan historia och arkeologi

Numismatik - är det verkligen något som vi arkeologer behöver bry oss om? Är inte myntforskningen i ärlighetens namn mest esoterisk knappologi, av begränsat intresse för dem utanför den snäva lilla kretsen av likasinnade? Om du besvarat någon av dessa frågor med ja, har du klart och tydligt demonstrerat behovet att ta del av innehållet i detta temanummer.

META ser det som en angelägen uppgift att spegla aktuell forskning inom de många vetenskapsområden som ryms under den historiska arkeologins generöst tilltagna paraply. Numismatiken befinner sig metodiskt i gränslandet mellan discipliner som arkeologi, historia och konstvetenskap, men är mycket mer än bara ett materialstudium. De vetenskapsteoretiska diskussioner som förs inom numismatiken idag har mycket gemensamt med de som förs inom arkeologin. Vi brottas med beslätade frågor med likartade teoretiska verktyg, och det finns således alla förutsättningar för givande diskussioner och inspirerande "kulturmöten".

Nanouschka Myrberg, detta META-nummers temaredaktör, inleder med att ge en bakgrund till den numismatiska forskningen i Norden, och hon introducerar även de ämnesområden som tas upp av de olika artikelförfattarna.

Helle W. Horsnaes diskuterar romerska mynt som påträffas i Skandinavien. Vad händer med myntens funktion och symboliska mening när de flyttas från sina ursprungliga kontexter till det fjärran Norden? Hur skall mynten tolkas, och vad var egentligen deras "värde" här?

Håkon Ingvaldsen funderar över myntens dualistiska karaktär, på samma gång fysiska och funktionella föremål och symboliska objekt. Han propagerar för utvidgade perspektiv inom den numismatiska forskningen, där mynten inte enbart betraktas som ekonomiska enheter, utan också som källor till kunskap om exempelvis sociala och religiösa förhållanden.

Christoph Kilger ser i myntens dubbla karaktär av både text och materiell kultur en utgångspunkt för en fruktbar dialog mellan de båda disciplinerna numismatik och historisk arkeologi. Medan man inom medeltidsforskningen gärna betraktat myntanvändningen ur makro-perspektiv, menar Kilger att vi i stället bör se det historiska myntbruket som dynamiskt och konfliktfyllt.



META NR 3 2005

Jens Christian Moesgaard avslutar med en betraktelse över metalldetektorfunna mynts kunskapspotential. Till skillnad från många andra länder förbjöds i Danmark inte allmänhetens användning av metalldetektor, vilket gör att vi nu kan se tillbaka på flera decenniers bruk av detta redskap. Medan kritikerna menade att metalldetektorn i gynnsammaste fall mest skulle resultera i en tillväxt i antal funna mynt, visar Moesgaard att den faktiskt också bidragit till en tillväxt i historisk kunskap.

META-redaktionen hoppas att detta temanummer om mynt skall utgöra en om inte ekonomiskt, så åtminstone intellektuellt berikande läsning!

ÅRSMÖTE

Medeltidsarkeologiska föreningen håller årsmöte
tisdagen den 5:e december 2005.

Plats: Lunchrummet på Agardhianum,
Botaniska trädgården, Lund

Tid: 17.00



NANOUSCHKA MYRBERG

Numismatik mellan historia och arkeologi

Introduktion och pulstagning

Nanouschka Myrberg

Abstract

Numismatics between history and archaeology - an introduction

The articles of this thematic issue of META explore the conditions and further possibilities of numismatic research, in particular as related to the discourse of Historical Archaeology. This introduction also briefly deals with the formation of the Swedish and Scandinavian numismatic discourse, with some critical concepts and distinctions, and with the multi-faceted character of the coin material. What's the colour of money?

Detta nummer av META har temat numismatik. I numret ingår, utöver denna introduktion, fyra artiklar av numismatiska forskare från tre nordiska länder. Artiklarna behandlar främst nordisk och nordeuropeisk numismatik, men två har antika mynt som utgångspunkt för sina resonemang. Gemensamt för materialen är att de återfinns som fyndmynt på nordiskt område. Idén till temanumret uppstod i kölvattnet av diskussionen kring historisk arkeologi, och kommer kanske i någon mån att bli ett

inlägg i debatten kring ”sakforskning” i de senaste numren av META, eftersom numismatik ofta anses vara själva essensen av en sådan. Artiklarna här söker att istället vidare utforska numismatikens förutsättningar och möjligheter, i förhållande till ämnena historia och arkeologi.

År 1973 hölls en konferens på temat mynt och arkeologi i London med förhoppningen att ”uppmuntra det nödvändiga samarbetet mellan de två disciplinerna”, och lämnade som ett



konkret spår publikationen "Coins and the Archaeologist" (BAR 4, 1974 och i en andra utgåva 1988). Både numismatiker och arkeologer bidrog med papers och verkar ha varit rörande eniga om den gemensamma forskningsmässiga potentialen. Trots detta ser man redan på första sidan att det var viktigt att framhålla sin specifika facktillhörighet (Casey & Reece 1988, s 1). Men hur drar man egentligen den gränsen? Är "numismatik" ett material, en metod eller en vetenskapssyn?

De personer som varit och är aktiva inom myntforskningen har ofta helt olika ingångar: språkvetare, konstvetare, historiker, ekonomhistoriker, arkeologer, antikvetare... Därmed har numismatiken en slags hybrid karaktär av tvärvetenskaplig kulturhistorisk forskning, vilken den delar med arkeologin. Det är alltså inte främst ämnesbakgrund eller metoder som definierar numismatikern, utan den gemensamma nämnaren är ett *källmaterial*. Den som arbetar med mynt som källmaterial enligt gängse vetenskapliga kriterier, arbetar följaktligen med numismatik, d v s myntvetenskap.

Trots likheterna och en lång gemensam historia, har förhållandet mellan numismatiken och arkeologin präglats av en viss hatkärlek. Numismatikerna beskylls för knappologi och antikverad vetenskapssyn, och arkeologerna i gengäld för bristande förståelse av källmaterialet. Genomgående kan man säga att det finns en ton av arkeologiskt "ni är tråkiga och vi sysslar

med riktig *forskning*" som kontrastas med "ni är slarviga och vi sysslar med *riktig forskning*". Detta är, som bekant, en diskussion som inte förs enbart mellan numismatiker och arkeologer utan även mellan olika delar av arkeologin. Vad som verkar ligga i botten är inte egentligen olika källmaterial eller metoder, eftersom dessa får anses i hög grad gemensamma, utan är snarare en generell uppdelning mellan "sakforskare" och "uttolkare", d v s närmast en fråga om personlighet och forskningstrender.

Det ska också framhållas, att kopplingen mellan numismatik och arkeologi, som i Sverige tas för given, inte är lika självklar i övriga världen där numismatiken snarare utvecklats nära historieämnet. Det är därmed inte heller fullt så självklart som det ofta framstår här, att det är just de arkeologiska teorierna och problemformuleringarna som ska ges företräde. Att numismatiker väljer andra frågeställningar och perspektiv kanske helt enkelt beror på andra intresseområden, snarare än på oförmåga att bedriva forskning på arkeologernas villkor? Däremot har mycket av den nordiska numismatiska forskningen kommit att präglas av ett antal personer med stort intresse för empiri och med en positivistisk vetenskapssyn, vilket kommit att prägla dess praktik.

En utgångspunkt kan tas i C.J. Thomsen och hans etablerande av treperiodssystemet, ett fundament på vilket mycket av det arkeologiska arbetet vilar. Thomsen var mycket



numismatiskt kunnig och intresserad, och de kunskaper kring stilvariation och klassifikation han förvärvat genom att arbeta med mynt kom att bli grundläggande för hans förståelse av hur övrigt arkeologiskt material skulle klassificeras (Trigger 1993, s 96). Treperiodssystemet är inte bara ett arkeologiskt fundament i metodologisk och klassifikatorisk bemärkelse, utan även så till vida att dess uppkomst kan ses som själva startpunkten för den arkeologiska vetenskapen som självständig disciplin, grunden för den arkeologiska självbilden, ”disciplinens egen skapelsemyt” och den enskilda innovation som mest av alla kommit att bli normerande för vad som är riktig arkeologisk vetenskap (Gustafsson 2001, s 171ff).

Den nordiska numismatiken har alltså ända sedan den nordiska arkeologiska vetenskapens början kommit att förknippas med de delar av ämnet som handlar om klassifikation och stil (konstvetenskap), två områden som till sin karaktär blir användbara främst för kronologiska och korologiska studier. Detta kom i modern tid att, särskilt för Sveriges del, förstärkas genom Mats P. Malmers (sedermera professor i arkeologi) och Brita Malmers (sedermera professor i numismatik samt chef för Kungl. Myntkabinettet) arbeten (se framför allt Malmer, M.P., 1963; Malmer, B, 1966). Båda dessa framhöll stilistiska, kronologiska och korologiska studier som de främsta sätten att arbeta med materiell kultur, samt ett vetenskapsideal som tydligt angav att tolkning av

materialet var icke önskvärt (M. P. Malmer dock med större öppenhet för historisk contextualisering, se a.a.). Större är inte den nordiska arkeologin, för att inte tala om den nordiska numismatiken, än att dessa arbeten och deras inflytelserika författare kommit att få ett avgörande inflytande på disciplinens praktik under lång tid framöver.

Numismatiken som ämne fanns dock i Norden redan före arkeologin, men då med en karaktär som ligger nära historieämnet. Sedan åtminstone 1600-talet har mynten använts som historiska vittnesbörd om exempelvis den politiska historiens utveckling (se t.ex. Brenner 1691) och då kom också de första svenska kungliga myntkabinetterna till, som en del av bevisföringen i en strid med Danmark om rätten till trekronorsvapnet. Historikerns förhållande till mynt är annorlunda än arkeologens. Inom historieämnet betraktas och används mynten oftast som ganska passiva vittnesbörd om händelser och politiska maktförhållanden, oftast i förhållande till sina ekonomiska funktioner. Detta fokus beror möjligen också på att historiker främst arbetar med den period då mynten på det nordiska området kan sägas ha haft en monetär funktion. Ekonomi, politik och storskaliga maktstrukturella perspektiv kommer därmed lätt i första rummet.

Men långsamt har andra ansatser fått fäste. Här är inte platsen att skriva en uttömmande forskningshistorik, men jag vill påtala ett par signifikanta steg



i utvecklingen av dagens nordiska numismatiska forskning. Kenneth Jonsson har sedan 1980-talet arbetat mycket med depåfyndssammansättningar och korologiska studier, och använt dem för att exempelvis utläsa hur kontaktytorna emellan olika geografiska områden förändrats över tid. Detta har, trots ett ekonomistiskt anslag, varit ett steg ifrån studiet av mynten som främst artefakter mot att diskutera hur de faktiskt fungerat i sin samhälleliga kontext (se tex Jonsson 1987, 1993). Henrik Klackenbergs kom sedan i och med sin avhandling 1992 att föra in Annales-historikerna och den ekonomiska antropologin som självklara referensramar i den nordiska numismatiska diskursen.

Klackenbergens avhandling kom också att bli stilbildande för den nordiska numismatiken genom studierna av den medeltida *monetarisering* på svenskt område, ett begrepp som kommit att anammas i breda lager av historiker och arkeologer. Det finns dock något paradoxalt i att han förde in *både* den ekonomisk-antropologiska litteraturen, med sin alternativa förståelse av hur pengar och ekonomi kan ha fungerat i olika kulturella kontexter, *och* ett begrepp som är så storskaligt och instrumentellt som "monetarisering". Kanske är det om detta begrepp som befäst synen på myntforskningen som obotligt fokuserad på makroperspektiv och hierarkiska förklaringsmodeller? Christoph Kilger riktar i denna volym kritik mot begreppet i sin artikel "På jakt efter människorna bakom mynten".

Vad som egentligen verkar vara kärnan i den arkeologiska kritiken mot numismatiken är den mycket materialbaserade forskning som bedrivs inom numismatiken och en "ekonomistisk" historiesyn som inte är på modet. Problemet är, sägs det, att numismatiker inte tolkar. Flera numismatiska forskare upplever dock att deras resultat och tolkningar inte tas upp till diskussion. Så skriver t ex Svein Gullbekk i sin avhandling: "I Norge er det meste som er skrevet om sølv basert på sagaerne. Det har ført til en utbredt oppfatning om at sølv kun var i omløp blant de øvre sosiale sjikt av befolkningen. De som har studert fenomenet ut fra funnene, har ofte dannet seg en annen oppfatning" (2003, s 22f). Det vill säga: de tolkningar av en mer vardaglig penningekonomi under vikingatiden han gjort utifrån sitt material, har inte accepterats och ansetts inspirerande att använda till att diskutera exempelvis människors förhållande till den materiella kultur som omger dem; ömsesidig påverkan; val av symboler; vad makt grundar sig på; hur människors mentalitet måste förändras för att kunna acceptera en annan abstraktionsnivå; eller annat.

De numismatiska materialtolkningar som görs fokuserar ofta på ekonomiska aspekter och handlar ofta om materialanalys och historisk contextualisering snarare än om egentliga tolkningar. De senaste åren har dock frambringat en forskargeneration som har en bred bakgrund inom framför allt arkeologi och historia, och som



också har en modern forskarutbildning med samma grundförutsättningar och teoretiska litteratur i bagaget som sina historiska och arkeologiska kollegor.

Många numismatiker har också senare år funnit en hemmahörighet i den historisk-arkeologiska diskursen (se t.ex. Kilger i denna volym) (jfr Andréén 1988; 1997). Mynten har ju just denna dubbla karaktär av text och ting, och de förekommer på nordiskt område från och med de perioder som är tidig- eller proto-historiska (d v s då det finns skriftliga historiska källor i omvärlden, en del till vårt eget område, men inga inhemska historiska källor). Vad man måste skilja mellan, är mynt i sin *primära* kontext, d v s sitt produktionsområde där de normalt avsetts användas i ett monetärt sammanhang, och i sin *sekundära* kontext, där de befinner sig utanför detta område tidsmässigt eller geografiskt (se Horsnaes i denna volym). Man skulle förenklat kunna uttrycka det så att de i sin primärkontext är historiska objekt medan de i sekundärkontexten är arkeologiska. Detta understryks av att historiker ofta fokuserar på myntens primärkontext och därmed relaterade frågeställningar, medan arkeologer främst intresserar sig för deras sekundärkontext. Numismatikerns särskilda uppgift är att ge utrymme åt båda dessa kontexter i sitt arbete, ett verkligt historiskt-arkeologiskt arbete.

I primärkontexten är ett mynt ett mynt, i sekundärkontexten är det ett betalningsmedel eller ett (ekonomiskt

eller symboliskt) värdeföremål. Utöver de ursprungliga textuella och materiella dimensionerna har mynten dessutom bilder som ingår i "läsningen" av dem, och har ofta behandlats sekundärt genom grafitti, hack, pålödning av öglor eller liknande. Både i sin primära och sin sekundära kontext balanserar de därmed mellan bild och text, symbol och objekt, abstraktion och pragmatik, arkeologi och historia.

Flera av författarna i detta temanummer tar upp myntens dubbla funktion som ekonomiskt bruksföremål och som symboliskt och ideologiskt laddat objekt (Ingvaldsen, Kilger, Horsnaes). Utan att bortse från myntens och pengarnas sociala, religiösa eller ideologiska aspekter framhåller författarna att de ekonomiska funktionerna ofta negligeras eller undervärderas i annan forskning (jfr även Gullbekk 2003, s 8f, 22f). Varför skulle man behöva välja? Ingen ber en osteolog bortse från att benen ingått i en kropp, inte heller förnekar man keramikens praktiska funktion vid sidan av rituella eller kommunikativa aspekter. Genom att acceptera fler aspekter än en, och samspelet och spänningsfältet mellan dessa, öppnar man för en rikare diskussion.

För är det inte så, att mynt valdes ut för att exempelvis deponeras i jorden eller bli hängsmycke just på grund av att de var mynt? Troligen har de "monetära" eller ekonomiska associationerna i *primäranvändningen* till rikedom, värde, mytomspunna kulturer, eller annat, varit avgörande för att



välja just mynt och inget annat för deponering, även om intentionen och drivkraften i *sekundäranvändningen* inte alltid varit av ekonomisk art. Den dualism som finns i myntens fysiska och materiella egenskaper tillsammans med deras symboliska och metaforiska potential, utgör själva grunden till det intresse de väckt sedan antiken och fortfarande väcker trots sin alltmer otidsenliga roll i ekonomin (jämför t ex med de förvånansvärt livaktiga debatterna kring eurons utformning för några år sedan!). Ambitionen måste vara att sammanfoga myntens symboliska, historiska och arkeologiska dimensioner.

Om arkeologisk forskning måste vara i grunden objektsbaserad eller ej må diskuteras (jfr debatten i Meta 3/2004 och 1/2005). Att arkeologin är en i grunden objektsbaserad *vetenskap* tror jag däremot inte är särskilt kontroversiellt att påstå, vare sig man anser att artefakterna per se är i grunden onödiga för att bedriva arkeologi, eller framhåller deras avgörande roll som utgångspunkt för meningsfull reflektion (jfr Burström 2003, 2004a, 2004b, 2004c; Holtorf 2004, s 72f). Den "materiella kulturen" är arkeologins livsblod och det är i dessa fysiska manifestationer som man hämtar argument som bidrar med något ytterligare utöver mer allmänna filosofiska och sociologiska resonemang. Det är påtagligt hur mycket mer arkeologer tänker och argumenterar i bilder, kartor och metaforer än exempelvis historiker.

Inom numismatiken arbetar man med ett material som i ovanligt hög grad ligger i spänningsfältet mellan ting, text och bild, och därför ger extra goda ingångar till metaforen "läsa materiell kultur som text" (jfr Hodder 1991, s 126). Poängen är att man måste gå vidare från *kunskapsuppbyggnad* till *forskning*. Det finns ingen anledning att vare sig definiera sig som "saksforskare" eller att ta avstånd från detta: alla typer av arkeologer arbetar oftast utifrån ett empiriskt material - men det är naturligtvis inte ett självändamål.

Ambitionen med det här temanumret är att visa några exempel på de frågeställningar som behandlas inom den nordiska numismatiken idag. Utöver de artiklar som nämnts ovan, bidrar Jens Christian Moesgaard med en artikel om de senaste trettio årens danska samarbete med metalldetektorister, som tidigare skapat hetsig debatt och fortfarande är kontroversiellt i övriga Norden. Vad ger detekteringen egentligen rent vetenskapligt - blir det bara "mer av samma" eller kan man se även kvalitativa skillnader i fynden som gör samarbetet mödan värt?

Nanouschka Myrberg, temareaktör och doktorand vid numismatiska forskningsgruppen, Stockholms universitet



Litteratur

- Andrén, A. 1988. Ting och text - skisser till en historisk arkeologi. *META* 1-2/1988, s 15-29.
- Andrén, A. 1997. *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna.*
- BAR 4, se: Casey, J & Reece, R. 1974.
- Brenner, E. 1691. *Thesaurus Nummorum Sveo-Gothicorum* [faksimilutgåva 1972].
- Burström, M. 2003. Skrotupplaget är tidsandans kyrkogård. *Axess* 7/2003.
- Burström, M. 2004a. Archaeology and existential reflection. I: Bolin, H (red). *The interplay of past and present*, s 21-28.
- Burström, M. 2004b. Samtidsarkeologin bryter ny mark. *Tvärsnitt* 3/2004.
- Burström, M. 2004c. Stora frågor eller säkra svar? Om arkeologins kunskapsmål. I: Andersson, P & Welinder, S (red). *Mellan Thomsen och Däniken. Oenig diskussion kring alternativ arkeologi*, s 41-50.
- Casey, J & Reece, R (red). 1974. *Coins and the Archaeologist*. British Archaeological Reports 4.
- Casey, J & Reece, R (red). 1988. *Coins and the Archaeologist* (2nd ed).
- Gullbekk, S.H. 2003. *Pengevesenets fremvekst og fall i Norge i middelalderen*. Acta Humaniora 157.
- Gustafsson, A. 2001. *Arkeologihistoria som historia och som arkeologi. Studier i arkeologins egenhistorier*. GOTARC series B. Gothenburg Archaeological Theses No 17.
- Hodder, I. 1991. *Reading the past. Current approaches to interpretation in archaeology* (2nd ed.).
- Holtorf, C. 2004. Arkeologi som samprojekt. I: Andersson, P & Welinder, S (red). *Mellan Thomsen och Däniken. Oenig diskussion kring alternativ arkeologi*, s 65-80.
- Jonsson, K. 1987. *The new era - the reformation of the late Anglo-Saxon coinage*. Commentationes, NS 1.
- 1993. The routes for the importation of German and English coins to the Northern Lands in the Viking Age. I: Kluge, B (red). *Fernhandel und Geldwirtschaft. Beiträge zum deutschen Münzwesen in sächsischer und salischer Zeit. Ergebnisse des Dannenberg-Kolloquiums 1990*, s 205-232.
- Klackenborg, H. 1992. *Moneta nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund studies in medieval archaeology 10 (diss).
- Malmer, B. 1966. *Nordiska mynt före år 1000*. Acta archaeologica lundensia, series in 8°, 4 (diss).
- Malmer, M.P. 1963. *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria*. Acta archaeologica lundensia, series in 8°, 3.
- Trigger, B. 1993. *Arkeologins idéhistoria*.



Når mønter ikke er penge

- et eksempel på postmodernistisk numismatik¹

Helle W. Horsnaes

Abstract

The paper calls for a pluridisciplinary approach to coin finds, in particular when dealing with coins found far away from their area of production. This is the case for the Roman coins found outside the Roman Empire, in particular the Roman coins in Scandinavia. The paper presents examples where an archaeological approach to the coin finds has yielded information that broadens the view upon the coin finds. There is a marked difference between the original function of the Roman coins as monetary units within the Roman Empire and of the use that were made of them - and thereby the applied meaning of the coins - in the local Scandinavian contexts.

Indledning

Mønter er karakteriseret ved, at de bærer et stempel, der viser hvem, der har præget dem. I de allerfleste tilfælde kan vi "læse" stemplets udsagn og forstå det budskab, der således ligger implicit på møntens dekoration. Dermed adskiller mønter sig fra næsten alle andre arkæologiske genstande: de fortæller selv, hvor og hvornår de er fremstillet.

Det er nok en af hovedårsagerne til, at mønter traditionelt er blevet fortolket i den kontekst, de er fremstillet i. Men når mønterne forlader det område, hvor deres præg har en umiddelbar mening,

så må man forsøge at forstå den nye mening, de får tillagt i importområdet. Det ligger indenfor den traditionelle numismatik og økonomisk historie, at man studerer mønter med en international betydning - mønter som der var så stort tillid til, at de også kunne anvendes som gangbar mønt også udenfor det område, hvor de var præget.

Men når mønterne helt forlader en monetariseret kontekst sker der noget nyt. Her kan være sket en radikal omfortolkning af mønten, og derved skal forskeren studere mønten som enhver anden arkæologisk genstand, der skal fralokkes en betydning i den fremmede kontekst.



Et sådant eksempel er de romerske mønter, der er fundet i det såkaldte "Barbaricum" nord og øst for Romerrikets grænse. Jeg vil her give nogle eksempler på, hvorledes romerske mønter fundet i Danmark må have været brugt som noget helt andet end penge. Indlægget viser, hvorledes begreberne *function* (i betydningen genstandens oprindelige funktion i det samfund den stammede fra) og *use* (i betydningen hvordan genstanden blev brugt sekundært) finder anvendelse indenfor numismatikken. Og hvilken *meaning*, betydning, havde en romersk mønt i en dansk jernalderkontekst? Herunder kan nævnes spørgsmål som forskellen mellem praktisk brug af en genstand og rituel/symbolsk brug af den, og forskellene mellem pengeværdi, handelsværdi og symbolsk værdi.

Mønternes værdi i Rom

"- Hvad var sådan en romersk mønt egentlig værd?" Deter et af de spørgsmål, jeg ofte bliver stillet, når jeg holder foredrag om fundene af de romerske mønter i Danmark. I en sådan sammenhæng må man forsøge at give et kort og let forståeligt svar, og det betyder naturligvis, at man ofte bliver nødt til at simplificere et meget kompliceret spørgsmål.

Egentlig behøver det ikke være så kompliceret, for netop den romerske økonomi og numismatik er ganske vel belyste. Vi har en lang række oplysninger om, hvad forskellige varer kostede. Blandt de mest almindeligt kendte er

nok Diokletians maksimalprisedikt fra 294 e.Kr. og de mange grafitti med prisangivelser fra Pompei, der som bekendt blev ødelagt af Vesuvus store udbrud i 79 e.Kr. Prisediktet er et forsøg på statslig styring af dagligvarepriserne, og det oplyser egentlig ikke om de reelle priser på varerne, men kun hvad staten ønskede skulle være den maksimale pris. Indskrifterne fra Pompei fortæller derimod præcist, hvad den romerske handlende krævede for sine varer eller ydelser. Vi ved også, hvor stor en formue man - regnet i sestertser - skulle eje, for at kunne indgå i den romerske ridderstand. Et andet muligt svar på spørgsmålet om en denars værdi er, at de svarer til en dagløn for en romersk soldat (Le Bohec 1994, s 209-220).

Af dette fremgår, at mønter var almindeligt anvendt i Romerriket igennem hele kejsertiden, både som værdimålere, og i hvert faldt i de mere centrale dele af riget i ganske dagligdags transaktioner. Der er altså tale om et monetariseret samfund. Priserne kunne variere. Denarens købekraft var ikke stabil gennem de flere hundrede år, hvor den romerske økonomi var baseret på denne møntenhed, og det betyder selvfølgelig, at det enkle spørgsmål om denarens værdi alligevel ikke kan besvares helt enkelt.

Mønternes værdi i Norden

Endnu mere vanskeligt bliver det, når spørgsmålet drejer sig om en romersk denar, som er fundet i Danmark, langt udenfor Romerrikets grænser. I den

traditionelle tilgang til de romerske mønter fra Barbaricum er mønterne oftest blevet behandlet af numismatikere, der havde deres baggrund i studier af Middelhavskulturene. Man har koncentreret sig om mønternes prægeperioder og opdelingen i enkeltfund og skattefund. Man har diskuteret hvornår og hvordan mønterne kom til Barbaricum, og årsagen til, at så mange mønter er fundet udenfor Romerrigets grænser, er blevet søgt i politiske forhold kendt fra den romerske historieskrivning. Skattefundenes kronologiske sammensætning er blevet analyseret, og forskelle i sammensætningen er blevet anvendt som indikationer på at mønterne er kommet til Nordeuropa i forskellige perioder - man taler om møntstrømme - som resultat af forskellige kendte historiske begivenheder. Der er søgt forklaringer i den romerske økonomi eller i Romerrigets politiske strukturer. Til trods for at de romerske mønter udgør en af de største grupper af importerede enkeltgenstande i dansk jernalderarkæologi, har de sjældent været analyseret som sådan. Ulla Lund Hansens store værk om *Römischer Import in Norden* nævner mønterne, men analyserer dem ikke som en genstandsgruppe på linie med bronzekar, drikkeglas osv. (Hansen 1987).

Skal man give et bud på, hvad en romersk denar var værd heroppe i Norden så langt fra den romerske grænse, *Limes*, må man foretage en kvalitativ analyse af mønterne som *arkæologiske fund*. Hvor er de fundet? Hvilke sammenhænge indgår de i?

Denarfund i Norden

Når det gælder denarerne, er der fundet ca. 4100 i Danmark, hvoraf ca. halvdelen kommer fra Bornholm. Fra Sverige kendes over 7000 denarer, hvoraf 6000 fra Gotland (Lind 1988). Allerede her kan man se en væsentlig forskel. De tre øer i Østersøen: Öland, Gotland og Bornholm har modtaget langt flere romerske denarer end resten af Danmark og Sverige - det må have en særlig betydning.

I Polen er der registreret et meget større antal denarer end i Skandinavien, specielt i områderne langs de store floddale. Alene langs Vistula (Weichsel) er der fundet over 60.000 denarer, heraf mange i store skattefund, men det reelle antal af romerske mønter i Polen har sandsynligvis været mange gange større. Antallet af møntfund er nemlig vokset kolossalt i Danmark siden man begyndte at anvende metaldetektorer i 1970'erne, og hvor vi i Danmark hvert år registrerer mellem 100 og 150 nye romermønter - hvoraf næsten alle er sølvmønter - er tilvæksten i registrerede fund i det mange gange større Polen kun på et par stykker om året (Bursche 2002).

Der er nærliggende at konkludere, at mængden af romerske mønter falder, jo længere man kommer fra Romerriget (Hedeager 1978). Men en nøjere gennemgang af materialet viser ikke blot, at visse områder i Barbaricum modtog langt flere mønter end andre, uanset afstanden til *Limes*, men også, at der er forskel på hvilke nominaler



og prægeperioder der er repræsenteret i forskellige dele af Barbaricum. Forklaringen på disse forhold kan ikke findes ud fra en analyse af afsenderen, *in casu* den kejserlige romerske administration, men må søges internt i de lokale forhold på fundstedet. Derfor må en kvantitativ analyse af fundtæthed og -sammensætning altid følges op af en kvalitativ analyse af fundomstændigheder og fundkontekster.

Fundsteder for denarer og fortolkning af deres betydning

Ser man på denarerne fra Danmark og Sverige (undtaget Østersø-øerne), er det vigtigt at gøre sig klart, at de findes på ganske bestemte typer af pladser: på de store centralpladser (Gudme på Fyn og Uppåkra i Skåne), på håndværkspladser (f.eks. Lundeborg, Hørup, og Østervang i Danmark), på enkelte andre bopladser af særlig karakter (Ginderup og Dankirke), i krigsbytteofferfund (Illerup og Nydam i Danmark, Thorsberg i Nordtyskland og Skedemosse i Sverige), i nogle ganske få grave, samt i nogle tilfælde som skattefund nedlagt i vådområder (f.eks. den store Råmose-skat).

Lige så vigtigt er det at huske på, at der er en masse steder, hvor man *ikke* finder romerske mønter. Der er undersøgt tusindvis af husrester fra jernalderen i Danmark, men de aller fleste steder har man ikke fundet en eneste denar. På de almindelige agrare bosættelser er der ingen mønter.

Allerede dette viser, at romerske denarer slet ikke var almindelige i det danske jernaldersamfund - de findes udelukkende på de samme steder som andre importgenstande, altid blandt højstatusfundene. Dog er der den meget betydningsfulde forskel, at mens de aller fleste importerede højstatusfund ellers bliver gjort i grave (Hansen 1987), så ligger hovedparten af denarerne på de bopladser, der er knyttet til samfundets elite. Denarerne hørte altså almindeligvis til i de levendes rige (som formuleret af Bjerg 2005).

Fra hele Danmark kendes der kun 20-25 grave med møntfund fra jernalderen. Tallet er ikke helt sikkert, da en del af fundene er meget gamle og oplysningerne om fundomstændighederne er meget upræcise. Under alle omstændigheder er det et forsvindende lille antal i forhold til de mange tusinde grave der er kendt fra perioden. Disse relativt få grave er ofte fremdraget i den arkæologiske debat, hvor det er blevet antaget at mønterne skal opfattes som Charonsmønter. De skulle altså være givet med i graven som en del af gravritualet, som et offer til færgemanden som led i et overgangsritual. Denne tolkning vil jeg på det bestemteste afvise. De romerske mønter, der er fundet i gravene, er oftest blevet omdannet og genanvendt som et led i et smykke, og i enkelte tilfælde, hvor netop denarer ikke er blevet omdannet, synes de at have ligget i en pung med personlige genstande. I begge tilfælde er de altså en del af det personlige udstyr, som den døde normalt bar på sig og derfor fik med i graven på lige line med f.eks. smykker eller kamme.



Fig 1. Denarer fra Illerup-fundet in situ. Efter Horsnæs 2003. Foto Preben Dehlholm.

Punge med mønter kender vi også fra krigsbytteofferfundet i Illerup Ådal nær Århus hvis nedlæggelse er dendrokronologisk dateret i begyndelsen af 200-tallet e.Kr. Det store offerfund omfatter bl.a. ca. 200 romerske mønter, som er fundet i små portioner, der er knyttet til punge. I mange tilfælde indeholdt pungen kun en enkelt mønt. Pungene indeholdt desuden en kam og et ildstål. Der er tydeligvis tale om krigerens personlige ejendele.

Alligevel er der kun denarer i et mindretal af pungene fra Illerup, til trods for at endel af våbnene fra fundet er produceret i Romerriget og altså tydeligt understreger, at der har været forbindelser til Rom. Men nu behøver man jo ikke at have kæmpet for eller med det folk, der har produceret våbnene - det er der

masser af moderne eksempler på. Så tilstedeværelsen af romerske våben er ikke i sig selv et tegn på at Illerupkrigerne har haft en fortid i den romerske hær. Det synes også vanskeligt at fortolke de - trods alt - relativt få mønter fra Illerup som resterne af soldaternes sold. I så fald skulle man nok have forventet at der blev fundet endnu flere mønter. Men hvis mønterne ikke blev anvendt som mønter, hvad lavede de så i pungene? De kunne naturligvis anvendes som betalingssølv, men man kunne lige så godt forestille sig at de var en slags ondtåfværgende eller beskyttende amuletter - om end man så må medgive, at de altså ikke opfyldte deres funktion for netop disse krigere. Eller man kan overveje et forslag om at de har været benyttet som spillebrikker (Bursche 2003).



Fundene af ildstål i pungene fra Illerup har gjort, at man har foreslået, at krigerne, hvis udrustning blev ofret i Illerup, oprindeligt kom fra Norge. Den type af ildstål, som man oftest finder, har nemlig norske paralleller, snarere end danske eller kontinentale. Denne tanke er meget interessant. Denarer findes nemlig kun i forsvindende lille antal i Norge. Mønternes blotte tilstedeværelse udfordrer altså den ellers almindeligt accepterede mulighed, at "Illerup-hæren" kom fra Norge. Hvordan skal vi forklare det? Var "Illerup-krigerne" de eneste nordmænd, som fik fat i romerske denarer - og så nåede de ikke hjem med dem? Eller har nordmændene skyndt sig at smelte denarerne om, så snart de kom til Norge? Fik denarer måske en helt anden betydning i Norge end i Danmark - en betydning som gør, at de er usynlige i de arkæologiske fund?

Illerup-fundene giver altså stof til eftertanke på flere fortolkningsmæssige niveauer. Fundet giver en éntydig *ante quem*-datering for denarernes tilstedeværelse i Barbaricum. Det fortæller om udbredelsen af denarer blandt en gruppe germanske krigere, men det fortæller ikke nødvendigvis, hvad disse krigere brugte denarerne til. Og sluttelig giver de en nuancering og problematisering af den historiske fortolkning af fundet, der ellers er baseret på en antagelse om, at det ofrede udstyr har tilhørt en hær med hjemsted indenfor det moderne Norge.

Ser man på det samlede spektrum af fund af romerske denarer i Danmark, kan jeg ikke lade være med at tro, at en

denar kunne være væsentlig mere værd heroppe end dens købekraft i Romeriget betingede. Denarerne findes på et meget lille udsnit af de danske fundpladser fra den sene romerske og tidlige germanske jernalder, og i næsten alle tilfælde peger fundkonteksten på, at stedet har haft en ganske særlig høj status. Jeg tror dog ikke, at de har bibeholdt deres oprindelige funktion som penge, selvom de nok har været anset for at være genstande af stor værdi. Til gengæld anser jeg det for meget sandsynligt, at mønterne - med deres billeder og bogstavtegn - også har fået tillagt en ekstra magisk betydning udenfor det romerske område.

Guldmønterne - en helt anden historie

Guldmønterne, aurei og solidi, er væsentlig sjældnere i Danmark end denarerne. Gennemgår man guldmønternes fundsteder viser også disse at man ikke kan fortolke dem udelukkende ud fra en romersk fortolkningsramme.

De fleste fund af guldmønter er gjort for længe siden. Detektorarkæologien har ikke ændret væsentligt på fundantallet, tværtimod synes de fleste fund at være gjort før 2. Verdenskrig, ofte i forbindelse med landbrugsarbejde. Derfor kan det være svært at sige noget helt præcist om deres fundomstændigheder og deres arkæologiske fundkontekst, men ved en nyvurdering og systematisk gennemgang af arkivoplysninger, sammenholdt med en *up-to-date* viden om arkæologisk akti-

vitet i hvert enkelt fundområde, har det alligevel vist sig muligt at sige noget om de topografiske karakteristika ved de enkeltfundne guldmønter.

En stor del af de guldmønter, der er præget i Romerriget i perioden mellem ca. 250 og 500 e.Kr. og fundet i Danmark (her undtaget Bornholm), er fundet i marginalområder. Ved marginalområder forstår jeg her steder, der sandsynligvis ikke har været opdyrket i jernalderen. I flere af fundberetningerne indgår en beskrivelse af, hvordan mønterne er fundet ved den første pløjning af et tidligere udyrket område, og ser man på fundstederne i forhold til Videnskabernes Selskabs kort fra 1791, finder man ofte, at fundstedet på dette kort ligger lige op ad et vådområde eller et vandløb, eller i forbindelse med et skovområde. Ved at gennemgå ejerforholdene for jordstykket kan man også ofte finde, at der er tale om land, der først kort tid før fundtidspunktet er inddraget til landbrug (Henriksen & Horsnæs 2004). Dette gælder uanset om der er tale om et skattefund (som udover de romerske guldmønter også kan bestå af andre oldsager af guld) eller om enkeltfund af en romersk guldmønt.

Det er sjældent muligt at datere nedlæggelsen af fundene. To af de store skattefund fra Fyn, Brangstrup- og Boltinggårdskattene, har begge en slutmønt, der er præget i 336 e.Kr. i slutningen af Constantin d. Stores regeringstid, men begge fundene indeholder også aurei fra ca. 250-300 e.Kr. og tidlige constantinske solidi. Aurei fra 200-tallet finder man også i

et skattefund fra Slipshavn på Fyn, hvis deponering på grund af de andre genstandstyper i fundet må dateres o. 500 e.Kr. Jeg vil foreslå, at alle disse guldmønter, også de tidlige af dem, skal ses som en del af den såkaldte "skattefundshorison" (ty. "Hortfundhorizont"), som sandsynligvis startede tidligst i midten af 300-tallet.

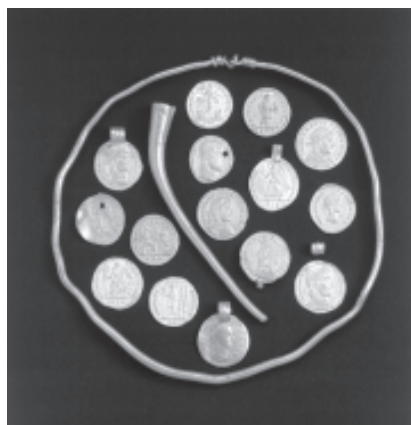


Fig 2. Guldsatten fra Boltinggård Skov på Fyn. Germanske smykker og romerske mønter. Foto Nationalmuseet/John Lee.

En meget stor del af disse mønter er omarbejdet til vedhæng, enten ved at de er blevet gennemboret, eller ved at man har forsynet dem med en øsken. Til tider er mønterne også blevet indfattet. Dette gælder fundene fra hele Danmark, *undtagen* Bornholm, og det gælder næsten alle fund af romerske guldmønter fra Norge, ligesom det gælder en stor del af de romerske guldmønter, der er fundet i Sverige, *undtagen* fundene fra Öland og Gotland. Meget kan altså tyde på, at guldmønterne i disse områder har haft en betydelig sekundær funktion som smykkevedhæng, måske som en magisk



amulet, førend de er blevet deponeret som et offer i et marginalområde.

Det er påfaldende, at mønterne i Danmark indgår på lige fod med andre genstandstyper i skattefundene. Her tænkes specielt på brakteaterne. I Norge har en lignende analyse af fundstederne for enkeltfundne brakteater vist, at også de ofte er fundet i marginalområder (Wiker 1999).

Man kan tænke sig mange årsager til, at man har nedlagt et offer i et marginalområde. I Danmark er åer og vandløb ofte administrative grænser (Fritzbøger 2004), og man kan forestille sig, at man har ønsket en guddoms hjælp til at beskytte disse grænser. Men marginalområder er også ofte "beboet" af vilde kræfter, hvis velvilje man kunne tænkes at ville ønske sig. Endelig har det været foreslået, at man skal se disse ofre som nedlæggelser af værdier, der - ifølge asatroen, som den er beskrevet i senere skriftlige kilder - skulle kunne hentes frem i den næste verden. Under alle omstændigheder kunne det tyde på en religiøs forestilling, som har haft udbredelse i Danmark i perioden fra midten af 300-tallet til begyndelsen af 500-tallet, og som kan paralleliseres med de norske brakteatfund, der må være nedlagt mellem ca. 450 og 550 e.Kr.

Norden som en mosaik af mange regioner

Meget tyder på, at der er en betydelig regionalitet i Norden også når det gælder fund af romerske mønter. Tager

man blot guldmønterne som eksempel, så er der store forskelle. Fra Norge kendes der ca. 13 guldmønter der er præget i perioden 250-400 e.Kr., mens der kun er fundet én guldmønt fra 400-tallet e.Kr. I Danmark (*undtagen* Bornholm) er antallet af tidlige og sene guldmønter mere lige, men man kan konstatere at sammensætningen af typer blandt de tidlige mønter (præget ca. 250-400 e.Kr.) er meget ens i Danmark og Norge. Til forskel fra Danmark ser det ud til, at de fleste af de relativt få romerske guldmønter fra Norge er fundet i forbindelse med grave. Nogle få stykker af dem kan dateres i slutningen af den romerske jernalder (periode C3), men oftest er gravfundene med mønter udaterede.

Fra Sverige derimod (igen *undtagen* Öland og Gotland) kendes kun tre mønter fra perioden 250-400, men over 30 fra 400-tallet e.Kr. Desværre er fundomstændighederne for de fleste af disse mønter meget dårligt beskrevet.

På Østersø-øerne (Bornholm, Öland og Gotland) er fundtætheden for romerske guldmønter mange gange større end i de øvrige dele af Norden, men ikke nok med at der er flere fund, det er også andre mønttyper. Dels mangler mønter fra perioden før delingen af Romerriget i slutningen af 300-tallet næsten totalt på alle tre øer, dels hører det til undtagelserne at mønterne fra Østersø-øerne er omarbejdede.

Blot indenfor fordelingen af fund af guldmønter kan man således se meget væsentlige forskelle fra det ene om-



råde til det andet i Norden, og jeg kan tilføje at zoomer man ind på Jylland, Fyn og Sjælland kan der også udskilles regionale forskelle indenfor dette relativt lille område. Den større analyse, som omfatter alle møntmetaller, understøtter dette billede af regionale forskelle, hvis årsager tydeligvis må søges i lokalområderne, snarere end i Rom.

En postmodernistisk numismatik?

Jeg har kaldt dette en "postmodernistisk numismatik". Desværre er der ikke nogen én-tydig definition på det postmoderne. For nogle kritikere er det blot en opløsning af regler, en relativisme, hvor alt ikke er lige gyldigt, men blot ligegyldigt. Andre ser det postmoderne som en dekonstruktion. Det vil jeg gerne gøre, hvis man med en dekonstruktion mener, at man sætter spørgsmålstegn ved de almindeligt accepterede "sandheder". Det kan man i arkæologien gøre ved at søge tilbage til de første oplysninger om et fund og se det i senere belysning, i stedet for blot at dyng nye fund ovenpå de gamle teorier.

Man kan også vælge at studere genstandene fra forskellige synsvinkler. For de romerske mønters vedkommende har der i numismatikken længe været fokus på deres oprindelsessted.

Den tilgang kan benyttes til at fortælle en historie om Romerriget og statens økonomiske politik og udenrigsproblemer. Man har også i høj grad forsøgt at behandle møntfundene som grupper og talt om import-"strømme". Det har kunnet belyse forholdet mellem romere og germanere og fortælle noget om strukturer i det danske jernalder-samfund.

Som skitseret overfor forsøger jeg at supplere disse tilgange ved også at gå ind og benytte arkæologiske metoder til først at belyse hvert enkelt fund individuelt, og dernæst søge at indsætte det i en større kulturhistorisk sammenhæng. På den måde tror jeg, at man kan benytte det postmoderne fokus på individualismen til at supplere og udfordre resultater, der er baseret på f.eks. en strukturalistisk tilgang.

Helle W. Horsnæs, mag.art. i klassisk arkæologi (1989), ph.d. (1999) på en afhandling om *The Cultural Development in North Western Lucania c. 600-273 B.C.* (senere udgivet som *ARID Suppl. XXVIII, "L'Erma" di Bretschneider*, Rom 2002). Museumsinspektør/seniorforsker ved Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, København med ansvar for samlingens antikke mønter.



Noter

¹ Denne artikel foregriber nogle af de arbejdsmetoder og resultater, som jeg vil fremlægge i bogen *Roman coins from Denmark I* (arbejdstitel). Bogen vil omfatte en analyse af fundene fra Jylland, Fyn og Sjælland samt de tilliggende øer, mens øen Bornholm og dens forhold til de øvrige Østersø-øer (Öland og Gotland) vil blive behandlet selvstændigt i bind II. Analysen af denne senere del af materialet er knap begyndt, og jeg vil derfor ikke diskutere dette ellers meget spændende materiale nærmere i denne sammenhæng.

Litteratur

- Bjerg, L.M.H. 2005. *Romerske denarfund fra bopladser i Jylland*. Cand.phil. speciale i klassisk arkæologi, Århus Universitet.
- Bursche, A. 2002. Roman coins in Scandinavia. Some remarks from a Continental perspective. *Drik og du skal leve skønt*.
- Bursche, A. 2003. Roman coins from Barbarian bog deposits. *XIII congreso internacional de numismática, Abstracts of papers*.
- Fritzboeger, B. 2004. Søer og vandløb som administrative skel. *De ferske vandes kulturhistorie i Danmark*.
- Hansen, U.L. 1987. *Römischer Import in Norden*.
- Hedeager, L. 1978. A quantitative analysis of Roman imports in Europe north of Limes and the function of Roman-Germanic exchange. *New directions in Scandinavian archaeology*.
- Henriksen, M.B. & Horsnæs, H.W. 2004. Gulds-katten fra Boltinggård Skov på Midtfyn. *Fynske Minder, Årbog fra Odense Bys Museer*.
- Horsnæs, H.W. 2003. Mønterne i moserne. *Sejrens Triumf - Norden i skyggen af det romerske imperium*.
- Le Bohec, Y. 1994. *The Imperial Roman Army*.
- Lind, L. 1988. *Romerska denarer funna i Sverige*.
- Wiker, G. 1999. Guldrakteaterne og deres funnsteder. *Nicolay 77*.

Mellom objekt og symbol.

Kontekstbaserte tolkningsteorier for mynters oppkomst og funksjon fra antikken til vår tid.

Håkon Ingvaldsen

Abstract

Between object and symbol. Contextual interpretive theory of coins' emergence and function from antiquity until modern times.

One side of the coin is that it is a result of a simplistic technical production process and of official political decisions with the aim to secure fractionated transaction of value within a certain society. The other side is that it can be claimed that coins actually gave birth to abstract symbolic thought. The contrast between the physical appearance of coins and their symbolic potential is striking. The article brings focus to this dualism and the possibilities of research this opens up for within the field of numismatics.

In the future, research on numismatic sources must not reject the economic aspects of coins and coin systems, but take them into consideration alongside the aspects of social content and significance that has been focused upon in sociological and anthropological research. Increased use of middle range, contextual and post-processual theory into numismatic research will prove fruitful. Clearly, from the author's point of view, numismatic sources will continue to provide exciting and thought-provoking results in the years to come.

Inledning

Første gang jeg var gjest hos min svigerfar, fikk jeg en tydelig og betimelig påminnelse om myntenenes kapasitet som symbolbærere i sosiale sammenhenger. Han er en habil fotograf, en interesse vi begge deler. Under besøket slapp jeg opp for film til mitt eget

kamera, og det falt naturlig å spørre om han kunne avse en film som jeg senere kunne gjøre opp for. Og filmen fikk jeg. Ved neste møte med svigerfar var det dermed oppstått sosiale bånd, basert på verdiutveksling, hvor jeg befant meg i manko - i ren pengeverdi dreide det seg om ca 130 kroner.



Jeg hadde nå flere muligheter til å gjenopprette balansen: Jeg kunne gi tilbake en identisk film; gi ham nøyaktig 132,50; gi en hundrelapp; gi to sedler på til sammen 150 kroner, eller "glemme" det hele. Det slo meg plutselig at den sosiale verdiutvekslingen langt oversteg den økonomiske, og at min måte å forholde meg til situasjonen på, var ganske vesentlig. En identisk film hadde jeg ikke, så den muligheten falt bort. I kontanter hadde jeg en hundrelapp og en femtilapp. Ga jeg ham bare en hundrelapp, kunne det signalisere at jeg var skjødesløs med penger og ikke tok ham så høytidelig. Insisterte jeg på at han skulle ha 150 kroner, uten å gi det over-skytende tilbake, kunne det bety at jeg mente han trengte pengene (ergo hadde dårlig råd), eller at jeg for enhver pris ville unngå å komme i et avhengighetsforhold til ham ved å nulle ut gjelden og vel så det. Insisterte jeg på å betale 132,50, ville vi antageligvis ende opp i ren parodi, løpende rundt i huset på leting etter 17,50 i vekslepenger. Pinlig.

Hva ble valget? Jeg droppet hele saken helt til mitt tredje besøk; da hadde jeg kjøpt med meg en identisk film som han fikk - jeg, som i en årrekke hadde arbeidet med mynt og penger, hadde innsett at pengenes symboleffekt var så sterk at jeg rett og slett utelukket dem fra en verditransaksjon. En bagatell, men like fullt et eksempel på det ofte usynlige, sosiale nett mynter og penger vever omkring oss.

I det følgende vil jeg sette fokus på denne dualismen: mynter og penger

som praktiske bruksgjenstander og som symbolske meningsbærere. Jeg vil ikke systematisk gjennomgå teoridannelsen på området, ei heller redegjøre for forskningshistorien. Jeg vil fokusere på selve *fenomenet* - illustrert med eksempler hentet fra både forskningshistorikken, gjeldende teori og praktiske eksempler. Avslutningsvis vil jeg drøfte om myntenens iboende kraft som sosiale symboler innvirker på våre studier av dem som arkeologisk kildemateriale - eller om den *bør* gjøre det i større grad enn i dag.

Mynt som symbol og objekt: et forskningsmessig problemområde

Mynter og penger - her kan vi ikke sette likhetstegn. *Mynter* har vært kjent og brukt i over 2600 år; *penger* kan føres mye lengre tilbake i tid. Et mentalitetshistorisk sveip på 3000 år må nødvendigvis medføre bruken av de to begrepene side om side, og ikke alltid med den begrepsmessige klarhet og stringens vi vanligvis etterstreber. Det er viktig å holde klart for seg at mynter og penger er to ulike begreper. Mynter kan være penger, og vice versa, men mynter *er* ikke nødvendigvis penger, og penger er, som vi vet, ofte ikke mynter. Mynter endrer i seg selv natur med tid og sted: en gangbar mynt et sted, er et klenodium, eller fullstendig verdiløs, et annet. Vi må ha disse distinksjonene present.

Flere arkeologer og historikere har poengtert problemet forskere i dag har med å se pengenes økonomiske funksjon i sammenheng med den



sosiale symbolisme de uttrykker. Men vanskeligheten med å betrakte pengenes doble rolle i et helhetlig perspektiv later også til å være et problem av mer allmenn karakter. Marcel Proust sier et sted at "Materielle objekter har i seg selv ingen makt", men for mynter og pengers del befinner vi oss i et grenseland grunnet deres doble roller som prosaiske bruksobjekter og symbolsk pregnante verdimål. Nettopp derfor er også veien fra å betrakte penger som objekter til rent moralsk ladede betraktninger så kort. Veien fra Paulus' utsagn at "kjærligheten til penger er roten til alt ondt" til Schopenhauers "penger er den menneskelige lykksalighet i abstrakt form" er lang, men uttrykk for ulike aspekter av en allmennmenneskelig mentalitet.

Fram til 1970-årene ble mynter og myntvesen primært tolket som politiske og sosiale symboler, og som inntektsgivende instrument for makt-havere. Hovedårsaken er at den tidlige utmyntningen vanligvis mangler ledsagende kilder som på en fylldig måte kan utfylle og forklare myntenens og myntvesenets funksjon og bruk. Men i dag hersker det liten tvil om at mynter fra første stund har vært betraktet og benyttet som praktiske betalingsmidler. Skriftlige kilder, fra den historiske litteraturen, fra diktekunsten og fra innskriftsmaterialet, forteller om utstrakt praktisk bruk av mynt allerede i antikken (Melville Jones 1994; Ingvaldsen 1998). Alt i arkaisk tid var myntene fraksjonert i enheter som kunne benyttes i detaljhandel, og utmyntningen av fraksjoner mer omfatt-

ende enn vi tidligere har trodd (Kim 2001). Alt i klassisk tid var det athenske bankvesenet detaljert organisert - et system hvori myntene spilte hovedrollen som praktisk håndterbare verdimål (Cohen 1992). I denne forfatterens studie over bystaten Kos bestrides sammenhengen mellom politikk og utmyntning i samme periode. Blant annet påvises det at etableringen av myntvesenet foregikk uavhengig av bystatens politiske grunnleggelse (Ingvaldsen 2002: part 3). Resultatene bryter og med teorien om at mynt fra først av primært fungerte som politiske symbolbærere for selvstendige stater. Nyere studier bekrefter dette fra ulike vinkler (Martin 1985; Gabrielsen 2003). Ingen bestrider myntenens praktiske funksjon i romersk tid og etterfølgende perioder der det skriftlige kildetilfanget er langt fylldigere.

En analog situasjon finner vi i Norden fra sen vikingtid til 1400-tallet. Mangelen på supplerende kilder har åpnet for en utstrakt bruk av politiske, sosiale og symbolske fortolkningsmodeller - for det norske materialets del dominert av en agrarhistorisk tradisjon - hvilket bestrides i tre nyere, nordiske doktoravhandlinger som med tydelighet viser at også den tidligste nordiske utmyntning var omfangsrik og intendert for å fungere som praktiske objekter for verdiutveksling (Klackenberg 1992; Grinder-Hansen 2001; Gullbekk 2003). Og i vår egen samtid er det en selvfølgelighet at vi alle daglig benytter oss av mynter som praktisk betalingsmiddel ved anskaffelse av hver eneste avis eller kaffekopp.



Men så har vi denne dualismen, da. Antikkens mytologi og episk diktetkunst forteller oss at penger i meget sterk grad også har vært betraktet som sosiale og moralske symboler. For eksempel kjenner vi godt myten om kong Midas og hans skjebne - et gjennomgangstema i vestlig kunst og populæruttrykk gjennom nesten tre årtusener. Den mytiske kongens trang etter rikdom var umettelig, og Dionysos oppfylte hans ønske om at alt han tok i skulle bli til gull. Problemene tårnet seg opp da både mennesker og mat straks ble omgjort til gull ved den minste berøring, og Midas måtte be om å få ønsket reversert. Å omgi seg med gull hørte til fyrstens selvfølgelige privilegier, men ubegrenset pengebegjær var ikke akseptabelt, selv for ham.

Frank Mc Namara lanserte det første Diners Card i 1950 som et enkelt kredittsystem for forretningsmenn som ofte frekventerte ulike spisesteder i arbeidsøyemed. Det første kredittkortet var altså et praktisk hjelpemiddel som skulle forenkle verditransaksjon. Men nå, 50 år senere, er det for mange svært viktig å ha et Visa gull- eller platinakort; ikke av praktisk nytte - her er forskjellene til ordinære Visakort marginale - men på grunn av de sosiale signaler et slikt kort gir. Her er altså ikke pengene selv viktigst, men de sosialt ladede nyanser ved betalingsmidlets visuelle utforming. Selv det mest standardiserte økonomiske objekt får altså raskt en utforming og konnotasjoner som fungerer sosialt differensierende (fig. 1)



Fig 1. Samme funksjon, samme kreditt, samme person - men ulik sosial verdi.



Det klassiske syn på mynt og myntvesenets oppkomst

Den greske episke diktningen og den greske bystaten har ofte vært gjenstand for studier og teoridannelse når det gjelder sosial symbolisme og penger/verdiutveksling. De sosiale mønstre som ligger implisitt i verdiutveksling illustreres tydelig av den utstrakte bruk av gaveutveksling i det arkaiske greske samfunnet, som kompletteres med fremveksten av bystatene og oppfinnelsen og spredningen av de første mynter og myntsystemer. Vi får altså en tilleggsdimensjon i forhold til det vi finner innen forskningsfeltet økonomisk antropologi. Der står nettopp gaveutveksling, verdiutveksling og sosiale mønstre og interaksjon sentralt i studier av "primitive" og ofte myntløse samfunn. Men i studiet av de greske bystatene får vi altså oppfinnelsen og fremveksten av mynt som en ekstra bonus. Innenfor dette forskningsområdet har også viktig kritikk blitt rettet mot retrospektiv bruk av terminologi fra postindustriell tid (marked, tilbud, etterspørsel osv); mot at man tar utgangspunkt i sentrale punkter i moderne økonomisk teori (produksjonsmåter, distribusjon og mynt/pengebruk osv) og appliserer dem på fortidige samfunn; og mot at man dermed skiller økonomi og verdiutveksling, herunder bruk av mynt og etableringen av myntvesen, ut fra de sosiale, religiøse og politiske sfærer (litteraturen på området er meget omfattende, men mesteparten av diskusjonen dekkes av: Polanyi 1968: 166-190; Finley 1977; Bourdieu 1977: 170-197; Godelier 1977: 15-

70; Austin & Vidal-Naquet 1977; Cartledge 1983; Vernant 1983; Morris 1987; Will 1988; Parry & Bloch 1989; von Reden 1995; Doyle 1999; Kurke 1999).

Sterke trekk av dualismen som preger moderne tids teoridannelse omkring mynt og verdiutveksling finner vi interessant nok også hos Aristoteles (jfr. von Reden 1995, 184-187). Han diskuterer og tolker mynt og myntvesen i to separate kontekster; først om meningen med rikdom og handel, og deretter i forbindelse med fremveksten av bystaten som organisasjon. Innen bystaten assosierer han myntens funksjon med å skape sosial rettferdighet mellom borgerne, ikke økonomisk balanse på markedet (Aristoteles, EN 1133a, 21ff). Å være i stand til å betale penger til samfunnet (*polis*) er knyttet til ære og godhet, og verditransaksjonene, herunder praktisk bruk av mynter, betraktes og måles opp mot moralske prinsipper og et godhetsideal. Han avviser at det i det hele tatt var mulig å generere profitt ut fra myntbruk innen en *polis*. I *Politikken* møter vi et annet syn på verdiutveksling. Myntenens opprinnelse diskuteres i lys av verditransaksjoner mellom ulike stater og folkegrupper. Verdiutvekslingen betraktes som måten ulike stater regulerte import og eksport på:

"Når behovet for gjensidig hjelp mellom innbyggerne i ulike stater ble sterkere, og befolkningen importerte det de trengte og eksporterte det de hadde overskudd på, måtte nødvendigvis mynter settes i sirkulasjon. [—] Fra begynnelsen av ble



det felles verdimålet vurdert etter størrelse og vekt, men til slutt også ved å plassere et stempel på det for å slippe bryderiet med å veie og måle verdien i hvert enkelt tilfelle” (Aristoteles, Pol. 1257a, 31-38).

Filosofens to syn på mynter og myntvesen er tydelig. Innad i staten er det moralske og sosiale forhold som bekreftes ved verdiutveksling; mellom stater og folkeslag er det kun snakk om å skaffe seg det man trenger, uavhengig av sosial interaksjon og verdi. Den naturlige utviklingen ble deretter, i følge Aristoteles, at befolkninger gikk over fra å utveksle varer ved hjelp av mynt, til å drive handel for å skaffe seg selv mer mynt - altså ren profitt. Likeledes fordømmer han bankvirksomhet, hvor pengesummer ble utlånt mot rentebetaling, og han konkluderer:

”Følgelig tror noen mennesker at det å skaffe rikdom er hovedpoenget med å drive en husholdning, og hele deres ide med livet er at de er forpliktet til å vokte pengebeholdningen de er i besittelse av eller også strebe for ubegrenset pengerikdom. Årsaken til denne holdningen er at noen kun er opptatt av å leve, ikke av å leve godt. Og siden deres begjær er grenseløst, så er også deres trang etter penger det” (Aristoteles, Pol. 1257b, 37 - 1258a, 2).

Aristoteles gir oss en verdifull mentalitetshistorisk påminnelse; dagens individorienterte samfunnsoppfatning står i sterk kontrast til den greske bystatsborger. I bystaten ble individet definert gjennom sin sosio-politiske rolle. De greske tekster generelt skiller

ikke mellom sosialt meningsfulle og økonomisk funksjonelle former for verditransaksjon. Hele bystatens indre system av verdiutveksling, mynt- og pengebruk inkludert, symboliserte individets eller aktørens politiske og sosiale rolle i *polis*. Borgerne ble ikke rangert etter økonomiske forhold, men hovedsakelig på bakgrunn av sosiale og politiske forhold. Av den grunn kan man hevde at de hadde liten grunn til å handle økonomisk rasjonelt i vår forståelse av begrepet. Det å *gi* penger symboliserte frihet, status og makt; det å *få* penger symboliserte avhengighet og et reelt eller symbolsk slaveri. Å jakte på profitt viste at man foretrakk slaveri fremfor frihet. Individets integritet ble korrumpert av en jakt etter objektbasert ”rikdom” som ikke hadde verdi for personen *per se*.

Dette resonnementet preges av å være en idealmodell, men har hatt sterk innflytelse på den antropologiske og sosiologiske tilnærmingen til antikkens pengevesen. Aristoteles’ divisjon mellom verdiutvekslingen innenfor *polis* og mellom *poleis* holder dog ikke som reelt kriterium i en økonomisk analyse av det antikke samfunn i dag. Også *innenfor* bystaten kan en rekke ulike økonomiske sfærer identifiseres: en åpen, offisiell økonomi som blant annet regulerte eiendomsforhold (*phanera*); kredittskapende virksomhet; en lukket sfære som omfattet skjulte lån, investeringer og eierskap (*aphanés*) for å nevne noen. Vi må kunne utelukke at virksomheten innenfor disse ulike sfærene til enhver tid ble styrt av moralsk høyverdige godhetsidealer. Aristoteles selv



opererte med en klar, politisk agenda og hans egen historiske fortolkning må leses som en ren samfunnskritikk og reaksjon på en samfunnsomveltning som allerede hadde funnet sted i hans samtid.

Etter midten av 300-tallet fvt. hadde produksjon og forbruk blitt flyttet fra *oikos* (storhusholdningen) som ble styrt av sosiale og familiære bånd og motiver, til en friere og åpnere sfære (marked). Borgere uten familiære eller sosiale bånd inngikk i økonomiske forhold og veksling med ren profitt for øyet (*allagél*). Teoretikere og sakførere anklaget denne virksomheten, og hevdet den truet den tradisjonelle måten å ivareta produksjon og forbruk på innen familiære og sosiale relasjoner. Aristoteles må tolkes som en representant for denne systemkritikken.

Å gjennomgå hele den filosofiske litteratur frem til nyere tid på jakt etter synet på mynt, penger og verditransaksjoner ligger langt utenfor rammene av denne artikkelen. Aristoteles legger faktisk grunnprinsippene for den senere diskusjonen fram til i dag, og det kan derfor være interessant å gjøre et stort sprang fram til hans antitese: Adam Smith.

I Adam Smiths milepæl *An inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776) presenterer han sin hovedtese som kan oppsummeres i at "Når hver enkelt handler ut fra sin egeninteresse, vil konkurransen lede utviklingen som en usynlig hånd mot det beste for alle". Smith anså bytte-

handel som utgangspunktet for all verditransaksjon, og som fundamentet for inndelingen av arbeidskraft. Men han mente at når et samfunn nådde en viss grad av spesialisering, så oppstod behovet for andre former av verditransaksjon. Han beskriver mynt og pengesystemer som industrien og handelens universelle instrumenter. Hans skildring av myntvesenets oppkomst følger Aristoteles beskrivelse til punkt og prikke, likeså hans divisjon mellom mynt som verdimål og som medium for transaksjon, men Smith konsentrerer seg mer om pengenes funksjon som økonomisk medium. Han hevder det var folkets aksept av ett allmenngyldig verdimål som medførte myntenenes opprinnelse.

Alternative syn på myntenenes oppkomst og funksjon

Smith, og andre som deler hans fokus på mynt som økonomisk medium, tar implisitt deres anerkjennelse som aksepterte verdimål for gitt. Men dette er ingen selvfølge, noe blant andre Philip Grierson har tilbakevist (Grierson 1978). Grierson bruker Hellas i homerisk tid, og Egypt i pharaonisk tid som eksempler, og påpeker at i begge disse samfunnene fungerte nettopp *ikke* standard verdimål som medium i verditransaksjoner. Metall etter vektverdi var verdimål, men faktiske betalinger ble foretatt i varegods. Fenomenet forekommer i nesten alle samfunn og til alle tider, noe et eksempel fra vårt eget land i nyere tid kan illustrere: Under den tyske okkupasjonen av Norge under 2.



verdenskrig tvang pengesubstitutter seg frem grunnet mangelen på kronemynt og -sedler. Blant annet ble Norskavlet tobakk benyttet som betalingsmiddel.

Oftest ser vi at det nettopp er mangelen på reelle penger/mynter som forårsaker at verdiutvekslingen skjer i andre medier, men det kan også skyldes en ustabil myntverdi eller at summene er veldig store og aktørene av praktiske grunner foretrekker oppgjør i varer eller, som i våre dager, i aksjer, opsjoner eller lignende. Men en slik variasjon i verdimediet forutsetter, i følge Grier-son, at penger som verdimål ligger til grunn for penger som medium. Han fører dette, kanskje vel skjematisk, over til hva som faktisk lå bak fremveksten av myntvesenet: et generelt behov i samfunnsgrupper for å enes om et generelt verdimål for å avregne ulike sosiale forhold. Grierson assosierer dette med fenomenet med blodpenger og med kompensasjon for utflytting av mennesker, som brudepenger eller slavehandel. Han knytter altså det økende behovet for et allmenngyldig verdimål til sosiale relasjoner i samfunnet, og ikke til en sentralmakt som påtvinger grupper i samfunnet et betalingssystem for skatt og tribut for å føre materiell rikdom oppover i systemet.

Tidlig på 1900-tallet kom gaveutveksling i primitive samfunn i søkelyset for flere etnografer, med Bronislaw Malinowski som den fremste (Malinowski 1921). Dette utgjorde starten på en forskningstradisjon som forsøker å belyse myntbruk, mynters funksjon

og verdiutvekslingens sosiale implikasjoner fra ulike synsvinkler. Marcel Mauss' studier har ført til en ny forståelse og fortolkning av verdiutveksling i ikke-vestlige samfunn, og også teorier som er benyttet i studier av antikkens økonomier (Mauss 1924), med Claude Levi-Strauss som kanskje den viktigste arvtaker. Det er i dag vanskelig å forestille seg en diskusjon om verdiutveksling uten at ideene om *resiprositet* og betydningen av en "embedded economy" tas i betraktning.

Ut fra forskningstradisjonen etter Malinowski/Mauss blir mynter og myntvesen nesten utelukkende redusert til sosiale fenomener (se for eksempel Gouldner 1960; Sahlins 1965, 1972), selv om en viss differensiering kan spores hos for eksempel Polanyi (Polanyi 1944, 1957). Hos Polanyi knyttes økonomisk aktivitet til tredelingen *resiprositet, redistribusjon* og *bytteaktivitet*. Han mener de tre verdiutvekslingstypene forekommer i alle samfunn, men at det alltid er en som dominerer, og at den økonomiske aktiviteten kan styres av andre hensyn enn profitt-maksimering. En vesentlig kritikk som kan rettes mot Polanyi, er at hans forklaringsmodell baserer seg på *institusjon*, og ikke *ideologi*. Dette medfører at en endring fra personlig verdiutveksling til upersonlig markedsaktivitet må forklares som endringer i institusjonsoppbygging, og ikke som en gradvis overgang som følge av redefinerte sosiale grenser og mønstre. Til tross for dette, står hans teori sterkt i stadig nye studier (for eksempel Narotzky 1997; Doyle



1999). Marshall Sahlins lanserer begrepet *sosial distanse* som innebærer at jo løsere bånd mellom partene, desto mer nøyaktig blir verdiutvekslingen. Dette illustreres jo meget godt av min innledende historie om svigerfar, der en dagligdags og enkel verdiutveksling ble komplisert gjennom en minkende sosial distanse mellom aktørene. Sahlins vektlegger og presiserer at overgangen fra sosial til økonomisk verdiutveksling er flytende.

En ny forklaringsmodell for menneskers motiver for (økonomisk) handling presenteres av Richard Wilk (1996). Utgangspunktet er den åpenbare motsetningen mellom forklaringsmodellene innen dagens samfunnsteori: at mennesket er et egoistisk vesen som sørger for maksimering av egne verdier; at mennesker handler normativt og konformt innen gitte samfunn; at kognitive, semantiske og kulturelle systemer regulerer menneskenes handlinger. Disse tre retningene lanseres som helhetsforklaringer i mange sammenhenger, men står i et gjensidig motsetningsforhold. Wilk insisterer på at vårt hovedanliggende må være å bringe *spørsmål* om motivene for menneskelig handling inn i modellene/teoriene, ikke basere dem på antagelser for hva motivene er. Mange av våre formelle *antagelser* for handlingsmotiver er ikke annet enn aktørenes rasjonalisering av egen adferd, og danner et meget svakt grunnlag å basere vitenskapelige modeller på. Wilk hevder at *all* menneskelig adferd er rasjonell - vår oppgave er å finne ut hvorfor og på hvilken

måte (Wilk 1996: 146-155). Menneskers motiver bunner ikke i faste typer adferd eller mennesketyper, men er konstant variable. På samme måte finns det ingen reell motsetning mellom å tolke mynt og pengevesen som objekter og som symboler

Sitta von Reden har gjort en analyse av de tre ulike roller Odyssevs opptrer i under sin odysse (*heroisk, gjest og fremmed*) og hvordan de influerer på verdiutvekslingen han inngår i på reisen. Undersøkelsen viser klart at de ulike sosiale rollene bestemmer verdiutvekslingens art: som *helt* kan han motta hva som helst uten å gjengjelde; som *gjest* mottar han bare verdier som loves gjengjeldt "en gang"; og som *fremmed* er begge parter ute etter profit (von Reden 1995: 58-74). Under besøket hos svigerfar, ble jeg neppe oppfattet som en helt, ei heller som fremmed. Som gjest, derimot, kunne jeg motta en verdi, og lovet - nettopp - å gjengjelde den "en gang". Samme sosialt kontekstuelle prinsipper er følgelig til stede i verditransaksjoner i dag så vel som i premonetær tid (for andre eksempler basert på prinsippet om sosial distanse, se Webley & Wilson 1989; Burgoyne & Routh 1991).

En rent praktisk utveksling av en verdi mellom min svigerfar og meg, endte altså opp som en sosial verdiutveksling som ble vanskelig gjort av at graden av sosial distanse mellom oss var uavklart og dessuten ble flettet sammen med et ønske om sosial aksept, dog ikke sosial underkastelse og/eller avhengighet, fra min side. Myntene jeg kunne benyttet for å nulle ut en



verdimessig ubalanse, ble i den situasjonen så sterkt sosialt ladede symboler at dette overskygget den praktiske bruksfunksjonen. Samme dag hadde jeg kjøpt en avis til kr 7 i kiosken, betalt med en tier og fått tre kroner tilbake, uten at verdiutvekslingen hadde det fjerneste snev av sosial symbolisme over seg. Kontrasten var slående - like slående som selvfølgelig. Spørsmålet er om den sosiale og symbolske dimensjon har noen relevans for oss? Eller kan vi studere og forske på mynt og penger som "objektive" gjenstander? Eller er mynt og penger så sosialt og symbolskinnvevd i allesamfunnsforhold at vi rett og slett ikke klarer å se skogen for bare trær? Spørsmålene tar oss tilbake til hovedpoenget med denne artikkelen: den sterke dualismen mynt og penger har mellom ytterpunktene objekt og symbol.

Mynt som abstraksjon

Noen hevder at oppfinnelsen av myntvesenet er like viktig for menneskets mentalitetshistorie som skriftspråket er, og man har kunnet påvise enkelte formale likhetstrekk mellom økonomi og lingvistikk (Shell 1978; 1982). Fremveksten av mynter og myntvesen i Lilleasia i arkaisk tid hang sammen med en parallell utvikling av nye forklaringsmodeller for menneskelig virksomhet. Mynter ble oppfattet som abstrakte symboler for verdien de representerte. Myntene befestet og illustrerte skillet mellom virkelighet og ide så effektivt at det fikk vide konsekvenser for menneskenes generelle mentalitetsoppfatning.

Shell hevder at myntene ble de mest avanserte symboler et flertall av menneskene i samfunnet ble fortrolige med, og at dette igjen førte til at myntene faktisk utgjorde fundamentet for abstraksjonen som var en forutsetning for selve filosofien. Dette underbygges av at filosofene selv var klare over sin gjeld til fenomenet med økonomisk verditransaksjon. Både Herodot og Platon ser myten om tyrannen Gyges, den legendariske første lydiske konge med hovedsete i Sardis i Lilleasia, i sammenheng med begrepet *rettferdighet* i moralsk og, ikke minst, i juridisk forstand. Myten om Gyges danner mye av fundamentet for abstrakt politisk tenkning, og legger sterk vekt på et virkelighetsbegrep som inkluderer abstrakte og "usynlige" elementer. Dette har blitt sammenholdt med selve grunnlaget for Gyges' makt - en signetring som kunne gjøre ham usynlig. Tidlig i klassisk tid var det en utbredt forestilling at oppfinnelsen av myntvesen og tyranni hang uløselig sammen, og forskere har sammenlignet kraften i Gyges ring med makten som uttrykkes gjennom både mynter og tyranni; usynlig, ukontrollerbar og absolutt. Selv ærverdige Karl Marx følger i grunnen samme resonnement når han skriver at "logikk er tankenes penger".

Gresk diktetekunst kan også tolkes i skjæringspunktet mellom mynt og språk. Den stadig mer intensive myntsirkulasjonen utover i klassisk tid var en underliggende kraft som virket stekt bestemmende på mentaliteten og billedbruken spesielt i tragediene: Vi finner en klar sammenheng



mellom gull og perserriket, lignelser mellom mindre ærefulle mennesker og falske mynter og sammenstilling av moralsk korrumpert adferd og myntet sølv (Ingvaldsen 1998: 48-49). Også i senere diktning kan analoge lignelser påvises (Kurke 1991;1999: 51-53). Vi har nå beveget oss ut på en ytterflanke hvor mynter, myntvesen og verdiutveksling tillegges selve hovedrollen i menneskets utvikling mot å kunne gi skriftlig uttrykk for den abstrakte tanke og idé.

Den konseptuelle sammenhengen mellom mynt og språk avspeiles også i at lingvistisk teori har bidratt med viktige distinksjoner og definisjoner som har hatt innflytelse på gjenstandsforskningen, eksempelvis gjennom begrepene *denotasjon* og *konnotasjon*. Et ords denotative mening er hele begrepets betydningsomfang eller den direkte eller ordrette betydningen, mens konnotativ mening er den sekundære eller symbolske betydningen. Ordet "gris" betyr denotativt dyret gris. Kaller man derimot en person "en gris" er vi over i begrepets konnotative betydning, som i det tilfellet beskriver en bestemt, ufordelaktig handling (Olsen 1997:180; jf. Dark 1995:185).

Denne symbiotiske begrepsforståelsen har vist seg nyttig i mange ulike fag og sammenhenger, ettersom de fleste kategorier av materiell kultur er gjennomsyret av primære og sekundære lag av betydning (Barthes 1977; 1985). I følge Barthes kan vi definere gjenstanders ulike betydningsnivåer gjennom å dele inn begrunnelsen for

å benytte dem. Hvis vi returnerer til betalingskortenes verden, så vil begrunnelsen "det er så praktisk med gullkort, for da har man alltid litt penger tilgjengelig" være knyttet til objektets denotative betydning, og gullkortet som symbolbærer for høy status og rikdom er den konnotative betydningen. Det finns en "semiotisk paradoks" i at vi i stadig sterkere grad benytter gjenstander, klær, biler og hus osv. for å signalisere status og vår egen identitet som individer, samtidig som vi bruker mye energi på å bortforklare dette faktum gjennom å rasjonalisere gjenstandenes signaler til ren nytteverdi. Når "vestkantfolket" i Oslo kjøper tekniske klær beregnet på fjellklatring og arktiske forhold for flerfoldige tusenlapper, og rusler rundt i Osloområdet, er vi vitner til et semiotisk paradoks. De begrunner kleskjøpet med at det er så praktisk, mens signalverdien om individualitet, høy status og vellykkethet nok (bevisst eller ubevisst) er viktigst. Materiell kultur, det være seg i nåtid eller fra fortiden, kan ikke defineres som å ha *enten* praktiske *eller* symbolske funksjoner. Mynter og myntvesen er ikke enten praktiske bruksgjenstander eller sosiale symboler - de er både og, og meningsnivåene endrer seg konstant. Denne dualismen må bringes syntetisk inn i forskningen, noe jeg selv forsøker å gjøre i arbeidet med oppkomsten av de tidligste myntsystemene. Det foreligger i dag flere glimrende studier på området, men de makter ikke å omsette myntens dualisme i en fruktbar dialektikk (for eksempel Kurke 1999 og Schaps 2004; fig. 2).



Fig 2. Bruksjenstand eller politisk symbol? Dagens norske 20-krone viser et nasjonalklenodium; den hellenistiske tetradrakmen fra øya Kos viser byens parasemon: et ordinært sjødyr. Hva er mest politisk og symbolsk ladet?

"Hasta la victoria siempre"

Faget numismatikk, i den forstand det kan defineres som et selvstendig akademisk fag, har tidligere i utstrakt grad beskjeftiget seg med mynter og penger utelukkende som fysiske objekter. Det kan den dag i dag være vanskelig å øyne en metodisk og teoretisk fellesnevner for faget. Forskningsfeltet er diverst: vi finner få metodologiske fellespunkter og faglige referanserammer mellom studier av for eksempel arkaiske mynt-funn og norske pengesedler fra 2. verdenskrig. Det å ha betalingsmidler, penger, som objekt for sitt studium kvalifiserte tidligere til en egen fagbenevnelse, uavhengig av tid og rom, metode og teori. En slik fag-definisjon er i seg selv fascinerende og talende; det er pengenes unike potens som universelt

symbol for menneskelig behov og begjær, heller enn deres praktiske bruksnytte som ligger bak en slik fagforståelse. Hvor mange andre arkeologiske funnkategorier får egne museer og forskningsinstitusjoner? Hvor er nærmeste "fibulakabinett"?

Menneskers - medregnet oss forskere - fascinasjon for penger er så vidt sterk at det er en reell fare for at moralske og/eller ideologiske holdninger til fenomenet overskygger strengt fagbasert teori. I de senere årene har dette i seg selv reist interessante problemstillinger i biologisk og psykologisk forskning (for eksempel Lea & Webley 2005). Det er i dag et aktuelt spørsmål om forskere kan forsvare sin relevans gjennom rene objektstudier av mynt. Spørsmålet står heller om hvilken ret-



ning det er mest fruktbart å følge videre for å klare å håndtere alle aspekter omkring kilematerialets dualitet. Må numismatikere flest søke mot et postmoderne vitenskapssyn? Adoptere teoridannelsen fra postprosessuell arkeologi? Spille ball med økonomisk antropologi? Eller finnes det en videre overbygning, eller nisse, numismatisk forskning blir relatert til?

Forrige århundre så nærmest en revolusjon i vitenskapelig erkjennelse, kritikk og teoridannelse relatert til fortolkning av forhistorisk kultur og mentalitet. Forskernes eget medium, den skriftlige fagprosa, ble satt under lupen og betimelig kritisert. Kulturhistoriske og kulturrelative synsmåter ble herskende, og ved å relatere den materielle kulturen til religiøse, sosiale og økonomiske forhold, har det dannet seg en mer komplett og overordnet forståelse av fortidens kulturer. De overordnede teoretiske strømningene, som vi med et samleord kan kalle samfunnsteori - eller høynivåteori - er basert på aksepterte, universelle korrelasjoner som forutsetter en ensartenhet i menneskelige kognitive og psykologiske prosesser. Slike universelle regelmessigheter kan ofte virke hemmende for forskning omkring materialitet, semiotikk og endringsprosesser.

Vi *må* akseptere at noen aspekter ved gjenstandene for alltid vil være umulig å bestemme. Det er mange sider ved sosiokulturelle fenomener som *ikke har* noen deterministisk struktur, og dette reduserer den umiddelbare nytten overordnet teori gir for å tolke menneskelig adferd ut fra et gjens-

tandsmateriale som mynter og betalingsmidler. Fordi mynt og penger alltid har vært og er så uløselig sammenvevd i samfunnet, må vi søke teoretiske verktøy som ikke nødvendiggjør adopsjon av overordnede verdi- og teorisyn (jf. Graeber 1996; Kurke 1999: *introduction* og *chapter 8*). Slike verktøy kan finnes blant tradisjonell midtnivåteori, eller kanskje helst innen kontekstuell og/eller postprosessuell forskning på materialitet og objekter. Som leseren er mer enn klar over, har arkeologien generelt vært banebrytende på dette området - og det finns ingen grunn til at denne fremgangen ikke skal omfatte gjenstandsgrupper knyttet spesifikt til verditransaksjon også.

Mynter og penger er nærmest uløselig sammenvevd med religiøse, moralske og sosiale mønstre - menneskehetens mentalitetshistoriske utvikling de siste 2500 år er faktisk i stor grad preget av mynt og penger - det var det før, og er det i dag. Dette gjør oss ofte blinde og til lette bytter for teoretiske og politiske motebølger. Norsk middelalderhistorie er bare ett eksempel - hvor man faktisk må sloss for å få aksept for at mynter i det hele tatt ble utgitt og brukt i nevneverdig grad. Greske bystater er et annet, hvor myntene har blitt fraskrevet sin økonomiske rolle, med begrunnelsen at de jo er så pene at de umulig kan ha vært utgitt primært for å sikre verditransaksjon. Vi kan ikke engang forklare hva mynter ble brukt som da de i tusentall havnet under kirkegulv i middelalderen - var det som betalingsmidler eller som symboliske offergaver?



Vi må finslipe vår forståelse og tolkning av mynter og myntvesen for å slippe slike skyggediskusjoner. Et begrepsapparat og en forståelse for og erkjennelse av mynters ulike funksjoner må etableres. Vi må kunne definere primærfunksjoner og sekundærfunksjoner, for eksempel med utgangspunkt i begrepene denotasjon og konnotasjon. Et slikt definert startpunkt vil kunne gjøre oss i stand til å veksle mellom ulike tolkningssystemer for gjenstandene, avhengig av kontekst som i funn, tid og rom. Vi må uten problemer kunne forklare mynters kontekstualitet for en antropolog; fra prosessen med tilvirkning i for eksempel Roma for 2000 år siden, via myntens opptreden i en vikinggrav, myntens anskaffelse og plassering i et museum, fram til utstilling av den i en nær fremtid. Når noen spør oss hva mynter ble brukt til i vikingtiden, må vi kunne gi differensierte svar.

Om vi skal kunne oppnå ny forståelse av mynt, myntvesen og pengehistorie, må vi også slutte å tvangsadaptere vårt materiale inn de tre tradisjonelle hovedsfærene som oftest ligger til grunn for samfunnsfaglig teori (den økonomiske retning hvor motiv for handling tillegges individets valg ut fra egeninteresse og profitt, den sosiologiske retning for normativ handling, konformitet og arketyper, og den antropologiske retning hvor kognitive, semantiske og kulturelle erkjennelsekontekster står sentralt). Ingen av disse retningene kan beskrive

og forklare all menneskelig handling, og mye forskning som bryter med denne skjematisk rammen har blitt presentert de senere årene (jf. Wilk 1996).

Teoridannelse for universell samfunnsforståelse forutsetter oversiktskunnskaper som skaffes til veie ikke bare gjennom å tolke sosial adferd og mønstre ut fra gjenstander, men også gjennom å etablere stadig mer utførlige kronologier. Det å kjenne rekkefølgen kulturelle elementer endres i, er en forutsetning for å forstå årsakssammenhenger. Ulike innfallsporter kan gi oss ny innsikt, og nye faglige møteplasser er nødvendig for å sikre utvikling. Men de objektbaserte disiplinene må også endre forskningsfokus og spørsmålsstillingene, så mer attraktive historier om objektene kan fortelles. Hovedmålet må være å arbeide fram en teoridannelse som gjør det enkelt å veksle mellom objektfokus og sosial symbolisme, mellom realøkonomisk og semiotisk tolkning av gjenstandene, uten å falle i fellen å tro at det ene utelukker det andre. Mynt *er* fascinerende objekter - og særdeles potente symboler.

Håkon Ingvaldsen är Assoc. Professor vid Arkeologiska Institutionen, Oslo Universitet och är anknuten till Museum of Cultural Heritage i Norge. Kontakt med autor: P.O. Box 6762, St. Olavs plass, N-0130 OSLO hakon.ingvaldsen@khm.uio.no

Litteratur

- Austin, M.M. & Vidal-Naquet, P. 1977. *Economic and Social History of Ancient Greece: An Introduction*.
- Barthes, R. 1977. *Image - Music - Text*. Essays selected and translated by S. Heath.
- Barthes, R. 1985. *The Fashion System*.
- Bourdieu, P. 1977. *Outline of a Theory of Practice*.
- Bourgoyne, C.B. & Routh, D.A. 1991. Constraints on the use of money as a gift at Christmas: The role of status and intimacy. *Journal of Economic Psychology* 12.
- Cartledge, P. 1983. 'Trade and politics' revisited: Archaic Greece. I: P. Garnsey, K. Hopkins, C.R. Whittaker (red.), *Trade in the Ancient Economy*.
- Cohen, E.E. 1992. *Athenian Economy and Society. A Banking Perspective*.
- Dark, K.R. 1995. *Theoretical Archaeology*.
- Doyle, K.O. 1999. *The social meanings of money and property: In search of a talisman*.
- Finley, M.I. 1973. *The Ancient Economy*.
- Gabrielsen, V. 2000. The synoikized polis of Rhodes. I: P. Flensted-Jensen, T. Heine Nielsen, L. Rubinstein (red.), *Polis and politics: Studies in ancient Greek history presented to Mogens Herman Hansen on his sixtieth birthday*.
- Godelier, M. 1977. *Perspectives in Marxist Anthropology*.
- Gouldner, A. 1960. The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review* 25:2.
- Graeber, D. 1996. Beads and money: notes toward a theory of wealth and power. *American Ethnologist* 23.
- Grierson, P. 1978. The origins of money. *Research in Economic Anthropology* 1.
- Grønder-Hansen, K. 2000. *Kongemagdtens krise. Det danske møntvæsen 1241 - 1340*.
- Gullbekk, S.H. 2003. Pengevesenets fremvekst og fall i Norge i middelalderen. *Acta Humaniora* 157.
- Ingvaldsen, H. 1998. Numismatikken komiske og tragiske sider - pengebenevnelser i gresk diktetekunst. I: J.C. Moesgaard & P. Nielsen (red.), *Ord med mening. Festskrift til Jørgen Steen Jensen*.
- Ingvaldsen, H. 2002. Coinage and Society. The Chronology and Function of a City-State Coinage in the Classical and Hellenistic Period, c. 380 - c. 170 BC. *Acta Humaniora* 149.
- Kim, H. 2001. Archaic coinage as evidence for the use of money. I: A. Meadows & K. Shipton (red.), *Money and its uses in the ancient Greek world*.
- Klackenborg, H. 1992. *Moneta nostra: monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund studies in medieval archaeology 10.
- Kurke, L. 1991. *The Traffic in Praise. Pindar and the Poetics of Social Economy*.
- Kurke, L. 1999. *Coins, Bodies, Games, and Gold. The Politics of Meaning in Archaic Greece*.
- Lea, S.E.G. & Webley, P. 2005 (under utgivelse). *Money as tool, money as drug: The biological psychology of a strong incentive*. *Behavioral and Brain Sciences*.
- Malinowski, B. 1921. The primitive economics of the Trobriand islanders. *Economic Journal* 31.
- Martin, T.R. 1985. *Sovereignty and Coinage in Classical Greece*.
- Mauss, M. 1924. Essai sur le don: forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques. *Sociologie et anthropologie* 1923-4.
- Melville Jones, J.R. 1993. *Testimonia numaria. Greek and Latin texts concerning ancient Greek coinage, Vol. 1*.
- Morris, I. 1987. *Burial and Ancient Society: The Rise of the Greek City-State*.
- Narotzky, S. 1997. *New Directions in Economic Anthropology*.



HÅKON INGVALDSEN

- Parry, J. & Block, M. 1989. *Money and the Morality of Exchange*.
- Polanyi, K. 1944. *The great transformation*.
- Polanyi, K. 1957. The economy as instituted process. I: K. Polanyi, C. Arensberg & H. Pearson (red.), *Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory*.
- Polanyi, K. 1968. *Primitive, Archaic and Modern Economies: Essays of Karl Polanyi* (red G. Dalton).
- von Reden, S. 1995. *Exchange in Ancient Greece*.
- Sahlins, M. 1965. On the sociology of primitive exchange. I: M. Banton (red.), *The relevance of models for social anthropology*.
- Sahlins, M. 1972. *Stone age economics*.
- Schaps, D.M. 2004. *The Invention of Coinage and the Monetization of Ancient Greece*.
- Shell, M. 1978. *The Economy of Litterature*.
- Shell, M. 1982. *Money, Language and Thought*.
- Smith, A. 1776. *An inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*.
- Vernant, J.-P. 1983. *Myth and Thought among the Greeks*.
- Webley, P. & Wilson, R. 1989. Social relationships and the unacceptability of money as a gift. *Journal of Social Psychology* 129.
- Wilk, R.R. 1996. *Economies and Cultures. Foundations of Economic Anthropology*.
- Will, E. 1988. Review of Thomas R. Martin, "Sovereignty and Coinage in Classical Greece". *Echos du monde classique* 32.



På jakt efter människorna bakom mynten

Tolkningsmöjligheter inom det numismatiska och
historisk-arkeologiska forskningsfältet

Christoph Kilger

Abstract

Coins and coin finds can be used to initiate interdisciplinary dialogues especially between numismatics and archeology. One fruitful way to accomplish this is to regard coins both as texts and material culture. Coins comprise textual qualities which in certain respects remind of the written sources. From this angle coins can be associated with their original monetary context. On the other hand, coins are also material objects reappearing in different contexts carrying with them earlier monetary ideas and concepts. Coin finds also reveal the ongoing strife between coin issuers trying to establish their authority and coin users who react on the legislation of coin use imposed on them. Coins embody the dynamic concepts of medieval particularism and the quest for control and sovereignty over land and people. Rather than regarding the establishment of coins as a general means of payment as a straightforward and continuous process, coin use during the Middle Ages is to be understood as chaotic and discontinuous.

Inledning

Mynt är en växande arkeologisk källkategori, vilket inte minst beror på det utökade användandet av metallsökare vid arkeologiska undersökningar. Förbättrad sållningsteknik har bidragit till att småfynden, och däribland mynten, har blivit alltmer synliga i områden och på platser som har varit bebodda eller där människor har uppehållit sig under längre tidsperioder (Pilø i manus). Ensamfunna

mynt vilka tidigare har varit sällsynta, och ofta har tolkats som delar av myntskatter, dominerar alltmer fyndöversikterna inte minst i Danmark (Moesgaard 1999; von Heijne 2004, s 43f).

I kölvattnet av den massiva tillväxten av arkeologiska små- och myntfynd har mynt fått förnyad uppmärksamhet som källmaterial (tex McCormick 2001). Man ser möjligheter att använda sig av mynt för annat än date-



ring. Detta växande intresse för mynt inom de historiska och arkeologiska vetenskaperna ger förhoppningar om nya ansatser till en tvärvetenskaplig dialog. Den teoretiska utvecklingen inom svensk arkeologi under det postprocessuella paraplyet har sedan 1990-talet skapat tryck och förväntningar på granndiscipliner som numismatiken att tolka och sätta källmaterialet i meningsfulla och mänskliga sammanhang.

I den här artikeln vill jag diskutera olika möjligheter att se på myntfynd som materiell kultur och som ett forskningsmaterial för historisk-arkeologiska problemställningar. Diskussionen om den historiska arkeologins särart öppnar också för möjligheter att se närmare på numismatik i tvärvetenskaplig relation till ämnen som historia och arkeologi (se t ex Christopherse 1992; Andrén 1997). Om den historisk-arkeologiska praxisen ofta diskuteras och ifrågasätts på grund av sin position mellan å ena sidan discipliner som beforskar materiell kultur och å andra sidan den textcenterade historieforskningen (Andrén 1997, s 112f), så gäller egentligen rakt motsatta villkor för myntforskningen: istället för att befinna sig i ett mellanrum riskerar den ofta att hamna i ett avskilt rum utan omedelbar kontakt med granndisciplinerna.

Detta beror på att numismatiken, som sedan renässansen utvecklats som en självständig antikvarisk praxis, har etablerat ett eget välavgränsat forskningsrevir gentemot andra historiska discipliner, med egen metodik och

empiri. Mynten kan dock på samma sätt som andra kategorier av artefakter betraktas som en form av materiell kultur som förekommer i olika arkeologiska kontexter, utgör spår av mänsklig aktivitet och är resultatet av kulturellt påverkade handlingsmönster, vanor och tankar. Å andra sidan kan mynten också uppfattas som en form av text. Därmed finns det goda förutsättningar att sätta prägad metall i ett vidare forskningssammanhang som berör såväl arkeologiska som historiska problemställningar.

Mynten som tolkningsobjekt

Myntforskningen hanterar objekt som är både ting och text, och intar därmed en slags mellanposition i förhållande till historieforskning och arkeologi. Men de tingliga och textuella egenskaper som finns representerade i mynten är kontextuellt definierade och beroende av i vilket sammanhang man väljer se dem (jfr Andrén 1997, s 150ff). Mynten har i huvudsak uppmärksamats som ett källmaterial där den textuella, d v s den skrifthistoriska aspekten har ansetts som väsentlig. Detta har i sin tur fått till konsekvens att man har använt sig av mynt för att belysa sådana problemställningar som är framträdande inom det historiska forskningsfältet, såsom institutionell och politisk historia där eliten och myntherrarna står i centrum.

I likhet med texter förmedlar mynten olika budskap och intentioner. Idéinnehållet i dessa budskap kan förmedla materiella och immateriella

värden, maktanspråk, politisk och religiös propaganda. Men textmetaforen kan föras ännu längre. Mynt uppfattade som texter etablerar automatiskt ett spänningsfält mellan myntutgivaren (författaren) och myntanvändaren (läsaren). Mynt bär på en ursprunglig intention, men kan läsas och förstås på en mängd olika sätt och därmed få nya meningar som avviker från den ursprungliga intentionen. Myntanvändarna får i ett sådant tolkningsperspektiv en egen aktiv roll och möjligheter att använda sig av mynt på ett eget sätt och för egna behov, och därmed på längre sikt påverka myntherrarnas politik (Kilger 2004).

Textmetaforen har också använts inom arkeologin för att rikta uppmärksamheten på den materiella kulturens mångtydighet, och på att dess symboliska mening är oändlig och beroende av kontexten den uppträder i (Jones 2002, s 17ff). I en rad tolkningsansatser är den moderna läsaren, d v s den arkeologiska uttolkaren, för alltid distanserad från den ursprungliga mening som fanns i objekten. Men textmetaforen har kritiserats eftersom den inte tar hänsyn till just tingens materialitet och rumslighet. Text och ting har olika semantiska kvaliteter och läses på olika sätt (t ex André 1997, s 153f). Tolkningmöjligheterna är därför inte godtyckliga och obegränsade. Jag menar dock att även den textuella aspekten av mynten ger ett begränsat antal tolkningsmöjligheter om vi vill undersöka myntens betydelse i vikingatida och medeltida sammanhang. Mynt är inte svärd eller krukskärvor

utan främst materiella uttryck för statligt organiserade samhällen. Här finns en välkomponerad uppsättning av meningar som framhäver myntherrarnas världsbild och självförståelse och idéer om standard och auktoritet.



Figur 1. Dirhem präglad av den samanidiske härskaren Nasr ibn Achmad i Samarkand år 914/115. Fynd från Häffinds (II), Burs sn, Gotland, CNS I.2.29.703. Ø 2,73 cm.

En annan textuell aspekt är myntens egenskap som källmaterial för att etablera konkreta referenspunkter i tid och rum. I likhet med andra arkeologiska objekt representerar mynten ett samtida källmaterial (Malmer 1985, s 185). Mynten kan ses som kvasiskriftliga dokument, vilkas värde som historiska källor varierar beroende på deras kronologiska känslighet, d v s i vilken grad de kan relateras till ett historiskt känt förlopp (Morrison 1963, s 407ff). Denna aspekt har också betydelse inom arkeologin för att datera t ex gravar, byggnadskonstruktioner eller den medeltida stadens kulturlager. Mynt som nämner årtal,



mynterre och präglingssort (t ex dirhemer, fig. 1) skapar en länk mellan fyndplatsen och myntens ursprungliga användningsområde. Därmed tidfästs fyndplatsen och sätts i ett vidare rumsligt och kronologiskt sammanhang. Tolkningar som framhäver den rumsliga aspekten i t ex myntutbredningen har främst utnyttjats för att belägga kontakter, handel och utbyte mellan olika regioner, oftast i sådana sammanhang där vi har få eller inga skriftliga källor.

Den tinglig-materiella aspekten i mynten har också lyfts fram, men här står ofta en analys av ekonomiska strukturer i fokus för intresset. Själva mynten och myntfynden är ett massmaterial som lämpar sig väl för kvantitativa och jämförande analyser som kan ge detaljerade upplysningar om de ekonomiska förhållandena i en region (Malmer 1985, s 185). Många myntfynd i en region tyder på ett icke monetärt bruk av mynten och återspeglar därmed ett missförhållande mellan myntens ursprungliga idé och funktion (jfr Malmer 1973). Förekomst av depåer har ibland tolkats som ett passivt kapital som inte kommer till användning i transaktioner och därför saknar en ekonomiskt motiverad innebörd (t ex Callmer 1980; Malmer & Rispling 1981). I andra sammanhang är beräkningar av utmyntningens storlek, myntmängden i omlopp och cirkulationshastigheten viktiga parameter för att mäta den ekonomiska aktiviteten inom ett samhälle (Kilger 2003, 3f). Ekonomiska förhållanden beskrivs här utifrån storskaliga och kvantitativa ab-

straktioner. Mynt som ting påminner därför i det sammanhanget om det funktionalistiska perspektivet som dominerar inom många historiska arkeologier (jfr Andrén 1997, s 145f).

Mynt kan också relateras till begreppsparet latent och manifest som har använts för att diskutera de materiella källornas källvärde i förhållande till de skriftliga källorna (Andrén 1988; 1997, s 151f; Christophersen 1992). Jag menar dock att mynt inte kan kategoriseras entydigt i detta sammanhang då deras manifesta och latent karaktärer skiftar beroende på tolkningsperspektiv och kontext. Som mynt är de manifesta spår av elitens maktanspråk och kan därför relateras till andra formaliserade materiella uttryck som exempelvis katedraler, skepp, borgar eller runstenar. Som myntfynd slutar en sådan kategorisering i den öppna frågan om myntfyndens representativitet och huruvida olika kategorier av myntfynd som t ex depåer, gravfynd och ensamfunna mynt från boplatser överhuvudtaget kan jämföras med varandra (Zachrisson 1998, s 37f). Det finns också olika uppfattning inom olika forskningsläger huruvida t ex ensamfunna mynt i kyrkor ska ses som slumpmässigt borttappade eller som spår av ritualer. Jag menar att tolkningen av myntfynd i arkeologiska kontexter inte bör begränsas till enbart en källkritisk diskussion. Ensamfunna mynt i arkeologiska kontexter förekommer på vikingatida boplatser, i avfallsgropar, i kyrkorum och i den medeltida stadens kulturlager. Här kan de i likhet med andra arkeologiska artefakter ses



som materiella spår efter medvetna mänskliga handlingar eller efter kulturellt definierade beteendemönster. Att de också kan vara resultat av slumpen behöver inte motsäga myntens betydelse som kulturellt laddade objekt.

Myntfynd i tidiga historiska kontexter

Inom arkeologisk forskning har man diskuterat hur vårt begreppsbruk formar vår förståelse av forntiden. Speciellt har ord som beskriver förhistoriska förhållanden ur en ekonomiserad synvinkel hamnat i blickfånget. Det man har anmärkt på är att dessa begrepp återspeglar och samtidigt reproducerar värderingar som är influerade av kapitalistiska värderingar och en marknadsinriktad logik (t ex Johansen 1997). En konsekvens blir att man formar föreställningen om forntiden till något som verkar ”naturligt” och som lätt kan kännas igen från en modern utblickspunkt (t ex Burström 1996). Särskilt har språkbruket uppmärksammas men också de problemformuleringar som har använts för att beskriva och tolka förekomsten av silverdepåer och myntfynd i de vikingatida samhällena (Zachrisson 1998, 24f; Domeij 2001, s 7ff). Flitigt använda begrepp som t ex ”handel”, ”tillgång på silver”, ”silverimport” och ”re-export” placerar källmaterialet redan i förhand i en snävare tolkningsram. Därmed låser man i stor utsträckning möjligheterna att förstå förhistoriska samhällen på sina egna villkor.

De vikingatida mynt- och silverdepåerna tolkas ofta utifrån föreställningen om en internationaliserad silverhandel som styrdes av principer som ”tillgång och efterfrågan”, ”strategisk vinstkalkyl” och ”risktagande”, eller som spår av den ekonomiska utvecklingen inom en region (t ex Jonsson 1982; Malmer 1985; Noonan 1994). Genom det ökande inflytandet från den ekonomiska antropologin på arkeologi- och historieämnena sedan 1980-talet, har man försökt ändra infallsvinkeln och betonar istället att ekonomiskt utbyte under vikingatiden var mångfacetterat, formades av personliga band och sanktionerades av sociala strategier (t ex Miller 1986; Gaimster 1991; Samson 1991; Hedeager 1993; Norseng 2000). Enskilda forskare har därför föreslagit att använda sig av en mera reflekterad terminologi som inte kan associeras med en marknadsekonomisk förståelse av det vikingatida samhället (Gustin 2004, s 18f).

Man kan omvänt se detta som att ett icke-marknadsekonomiskt perspektiv på sätt och vis också är en modern projektion där man medvetet avlägsnar och främmandegör förhistorien. Myntfynd i förhistoriska kontexter är därför mycket intressanta som studieobjekt för denna återkommande problemställning inom den postprocessuella arkeologin, eftersom de utmanar föreställningen om förhistoriens ”annorlundahet”. Påfallande är att det finns en tydlig skiljelinje mellan de olika discipliner som arbetar med depåer och olika problemställningar kring guldets och silvrets betydelse i järnålderssamhället. Det är främst den



numismatiska och mynthistoriska forskningen som företräder det ”marknadsekonomiska” synsättet, och som endast i liten omfattning integrerat och vidareutvecklat idéerna från den ekonomiska antropologin. Skillnaderna mellan numismatik och arkeologi vad det gäller begreppsbruk och tolkning av depåerna styrs i stor utsträckning av olika forskningsagenda och intresseområden. Ur ett numismatiskt perspektiv är depåerna främst rester av en statlig myntpolitik och monetära praktiker i myntens ursprungliga användningsområden. Ur ett arkeologiskt perspektiv är den monetära aspekten mindre viktig än depåernas re-kontextualiserade kulturhistoriska sammanhang. De är materiella spår efter tidigare handlingar och förställningar som kretsar kring ädelmetaller som guld och silver i deponeringsområdena (t ex Burström 1993; Zachrisson 1998) eller uttryck för socioekonomiska strategier i olika skandinaviska regioner under vikingatiden (t ex Hårdh 1996; 2004).

Invändningarna mot det makro- och nationalekonomiska synsätt som dominerar många arbeten om de vikingatida myntfynden är berättigade på en viktig punkt, nämligen kritiken mot föreställningen att mynten är rester av en internationellt förankrad och anonym handelsstruktur (Hedeager 1993, s 57). Idén om en avancerad transitohandel av silvermynt mellan Kalifatet i öst och Frankerriket i väst formulerades i sin mest kända form av historikern Sture Bolin (Bolin 1939). Ur detta makro-ekonomiska perspektiv spelade Skandinavien och delar av

Ryssland sedan mitten av 800-talet rollen som förmedlare av islamiskt dirhemsilver från Centralasien till Västeuropa. Samhällena som upprätthöll denna transitohandel beskrevs i huvudsak som en förbindande länk och i mindre grad som självständiga aktörer i ett internationellt merkantilt system.

Begreppet transit är problematiskt eftersom det definierar både avsändare och mottagare i förväg. Bolin framhäver också dirhemernas strategiska betydelse för den tidigmedeltida ekonomin, men diskuterar inte vilken betydelse myntsilvret hade eller fick i områdena som det passerade. Begreppsparet import - export som ofta används i myntfyndssammanhang, implicerar i en rad framställningar en handelsbalans mellan nationellt organiserade ekonomier (t ex Metcalf 1981; Noonan 1994).

Jag menar att kritiken mot handeltanken och bruket av en marknads-ekonomisk terminologi främst bottenar i en reaktion mot en anonymisering och passivisering av de grupper som deltog i utbytet av silver. Depåer som innehåller mynt uppfattas ur ett historiskt och numismatiskt perspektiv sällan som ett kulturellt och mentalt fenomen, något som ligger en arkeologisk förståelsehorisont mycket närmare. Men järnålderns myntfynd kan också ses som ett uttryck för en kulturell självständighet och förmåga att vidareutveckla och förändra de ursprungliga monetära idéer och spelregler som fanns i myntens hemområden. Myntfynden är materiella spår



META NR 3 2005

av långväga kontakter, men också av rutiniserade handlingar och tillitskapande konventioner, vilka möjliggjorde utbyten över kulturella och mentala gränser (jfr rutiniseringsbegreppet hos Sindbæk 2004, s 35ff).

Utan tvekan så går numismatiska tolkningar av myntfynden ofta på tvärs mot den arkeologiska förståelsehorisonten eftersom de alltför ofta inte tar hänsyn till re-kontextualiseringen och tillämpar penningekonomiska begrepp och förståelseramar som främst är giltiga för statligt organiserade myntekonomier. Men att myntforskningen uteslutande skulle basera sina tolkningar på ett modernt marknadsekonomiskt synsätt, anser jag i första hand vara ett retoriskt grepp för att upprätthålla disciplinränser.

Det som sällan diskuteras är att arkeologiska tolkningar å sin sida oftast negligerar den monetära aspekten av silverdepåerna. Depåer med mynt är materiella lämningar av interaktion och förhandlingar med myntbrukande samhällen. Vi bör därför också räkna med att monetära idéer och tankemönster har fått insteg i järnålderssamhället, om än inte i sin ursprungliga form. Mynt kan i likhet med andra arkeologiska objekt i kulturella sammanhang också ses som biografiska föremål, som bevarar och traderar historier från ett tidigare liv (t ex Hoskins 1998; Moreland 2001, s 28ff). De är laddade med tankar och idéer från sitt monetära upphovsområde vilka även påverkar betydelsen i deras nya kulturella kontext.

Det finns en rad exempel från 800-talet som visar att mynt hade en framträdande roll i människornas föreställningsvärld, där deras betydelse i stora delar avvek från den ursprungliga monetära innebörden. Detta gäller t ex de fåtaliga fynden av karolingiska denarer i Skandinavien, vilka i många fall visar spår av en rituell stympning som möjligen syftar till att motverka eller neutralisera myntens kristna budskap (Moesgaard 2004). Ett annat exempel är de många nordiska mynten ur den så kallade bildrika gruppen funna på Birka, vilka alla är försedda med öglor (fig. 2) och undantagslöst förekommer i kvinnogravar (Malmer 1966, s 184f). Samma koppling mellan den bildrika gruppen och kvinnogravar förekommer också i det sydkandinaviska området (von Heijne 2004, s 78).

I ett tvärvetenskapligt perspektiv öppnar sig här flera möjligheter att närma numismatisk och arkeologisk forskningspraxis till varandra. Vi bör undersöka sambanden mellan myntens primära (d v s statliga och institutionaliserade) kontext som studeras av myntforskningen, och myntens sekundära kontext, d v s den betydelse mynt får i olika arkeologiska sammanhang såsom myntdepåer, boplatzlager och gravar. Det tidigare monetära idéinnehållet färgar av sig, ger nya meningar men försvinner inte helt. Mynten intar en mellanposition inte bara mellan numismatik och arkeologi, utan också mellan historiska och förhistoriska tolkningsperspektiv.



Figur 2. Nordiskt 800-tals mynt från Birka, grav 508. SHM utan nr (foto: F. Elfver).

”Myntenes tale som tyranni”

Dirhemer har spelat en viktig roll inom vikingatidsforskningen eftersom deras närvaro i depåer, handelsplatser och gravar indikerar början av de långväga kontakterna mot öst och därmed början av vikingatiden (t ex Linder Welin 1974). Samtidigt tenderar man som en konsekvens att, logiskt men troligen oriktigt, tolka avsaknad av mynt som att det inte fanns några kontakter alls, och därmed inga förutsättningar för att etablera utbytesrelationer.

Ett exempel på detta är de rika fynden i Nordsjöområdet av de frisiska mynten sceattas från 700-talet, en grupp mynt som i stort sett inte förekommer i Östersjöområdet under samma period (fig. 3). Förekomsten av sceattas och handelsplatser, emporia, har gett upp-

hov till föreställningen om ett Nordsjöhandelsnätverk med omfattande kommersiell aktivitet och långdistanshandel (t ex Hodges 1989, s 31ff).

Under senare år har man dock genom utgrävningar kunnat belägga att en rad utbytesplatser i Östersjöområdet (t ex Åhus i Skåne, Paviken på Gotland och Gross Strömkendorf i Mecklenburg) är samtida med 700-talets emporier i Nordsjöområdet, och också tidsmässigt överlappar de klassiska handelsplatserna från vikingatiden (Callmer 1994, s 53ff). I likhet med ”Nordsjöhandelsystemet” har det alltså uppenbarligen funnits ett kontakt- och utbytesnätverk även i Östersjöområdet redan under 700-talet, något som varken nämns i de skriftliga källorna eller avspeglas i myntfynden. Det finns endast enstaka fynd av sceattas på dessa platser, vilket inte



Figur 3. Sceatta präglad i början av 700-talet, s.k. porcupine typ. Frisland. Ø 1,1 cm.

alls motsvarar den mängd som form-ligen översvämmar de många utbytes-platserna på båda sidor om den engelska kanalen under första hälften av 700-talet (Blackburn 2003).

Uppfattningen om vikingatidens början hade förmodligen sett annorlunda ut om man hade kunnat dokumentera sceattas i samma kvantiteter som i Nordsjöområdet. Det är istället först när dirhemerna uppträder i depåfynd i Östersjöområdet och i Ryssland i början av 800-talet, som man tydligt kan se starten på de långväga kontakterna, och därmed anger man den östliga vikingatidens början till denna tid. Det finns självklart flera andra arkeologiska källkategorier och indikationer som har använts för att diskutera vikingatidens början, såsom tex framväxten av handelsplatser eller introduktionen av gripdjurstilen (Myhre 1998). Poängen här är inte att värdera olika källkategoriers tillförlitlighet eller förklaringsvärde, utan att understryka att mynten på grund av sin textliknande och "historiska" karaktär lätt ges tolkningsföreträde framför andra källor.

Arkeologiska källor kan på fler sätt ge myntforskningen en differentierad förståelse av myntlösa kontexter. Kontakter mellan olika regioner behöver t ex inte nödvändigtvis ha fört till ett utbyte av monetärt silver. Onekligen har myntsilver som utbytesmedium och värdesubstitut - och som råämne till smyckeproduktionen - en viktig roll i de vendeltida och vikingatida samhällena, men samtidigt tenderar mynten att hamna i fokus för tolkningarna på ett sätt som överskuggar andra utbytes- och kontaktformer. Den framträdande betydelse i transaktionssfären som tillskrivs silvret, kan skymma andra föremål som man också kan ha accepterat som värdesubstitut. Exempelvis kan nämnas olika hantverksprodukter som pärlor, kammar, fibulor, bärnsten, verktyg och andra föremål på tidiga vikingatida utbytesplatser, och kanske även organiska material och råvaror som lämnar få eller inga arkeologiska spår, såsom tyger, läder, päls och salt. Den produktionsanda som kännetecknar emporierna och tidigurbana platser (jfr Hodges 2000, s 69ff), materialise-



rad i form av egenproducerade föremål, kan med stor sannolikhet kopplas till olika former av organiserat eller konventionaliserat utbyte som inte omedelbart involverade myntsilver i en eller annan form.

Dirhemer som ett lätt daterbart och kvantifierbart källmaterial har ofta överskuggat denna viktiga dimension inom vikingatidsarkeologin. Utan tvivel påverkade dirhemkontakterna de icke-statliga samhällena i Nord- och Östeuropa, men dirhemfynden visar bara ett utsnitt av de östliga kulturkontakterna under vikingatiden. På så sätt, menar jag, har de fått illustrera utbyten mellan öst och väst på ett alltför dominerande sätt i forskningen, vilket skymt de andra former för kontakt och utbyte som utan tvekan har funnits. Utifrån andra arkeologiska fynd har man kunnat belägga kontakter mellan Skandinavien, Finland och det ryska området redan under folkvandringstid och vendeltid (t ex Callmer 2000; Jansson 2000). Myntsilver representerar därför enbart en av många kategorier i de regionala handels- och utbytessystemen i det vikingatida och tidigmedeltida Europa.

Monetarisering och monetaritet

Myntforskningen har i många avseenden behållit sina traditionella band med den politiska och institutionella historien. Detta blir särskilt tydligt när vi ser på hur mynt har diskuterats i medeltidsforskningen. Myntens historia är där ofta kungarnas och den

härskande klassens historia. Den ekonomiska antropologin har däremot under senare år fått genomslag i arbeten med betoning på mynthistoriska och mentala aspekter. Stilbildande för den trenden i Skandinavien är Henrik Klackenbergs avhandling (1992) om hur myntbruket slog igenom i det medeltida Sverige, det han kallar för monetariseringprocessen.

I sitt arbete relaterar Klackenberg fynden av anhopade mynt i kyrkor till användningen av mynt i det omgivande samhället. Kyrkoförsamlingarna är det medeltida samhället i miniaturen, och representerar främst vanliga bönder, inte eliten. Mynten som församlingen offrade eller tappade i kyrkorna ger en antydning om i vilken omfattning mynt hade kommit att accepteras som allmänt betalningsmedel. Under hela medeltiden förblev dock byteshandel och naturabetalning de dominerande transaktionsformerna i bondeekonomin (Klackenberg 1992, s 179). Monetariseringprocessen ledde till bestående förändringar i samhällsekonomin. Introduktionen av myntade pengar i medeltidens Sverige handlade inte enbart om uppkomsten av en statskontrollerad kunglig myntning utan även om att göra en strukturell inverkan på samhällskroppen. Vid processens slut hade människor vant sig vid att värdera och beräkna allt - ting, jord, arbete och tid - utifrån en gemensam värdestandard. Därmed berördes också sociala och mentala dimensioner. Myntfynd i sammanhållna arkeologiska kontexter, som i kyrkor, ger en antydning om vad som hände i det omgivande samhället.



Min kritik mot begreppet monetarisering är att det i likhet med andra tolkningsbegrepp som beskriver förändringar i det medeltida samhället, som "urbanisering" eller "kristianisering", är svårt att bruka, eftersom det är exkluderande. Begreppets idéinnehåll baseras på en modern efterhandskonstruktion, som beskriver resultatet av en lång utveckling. Den evolutionistiska tankegång som ligger i begreppet monetarisering ordnar förändringen i myntbruket i efterhand i en logiskt och kronologiskt sammanhängande sekvens. Myntbruket eller existensen av monetära idéer under olika perioder och i olika regioner bedöms därmed med samma måttstock. Men i vilken utsträckning kan vi värdera och förstå t ex bruk av denarer under romersk järnålder och folkvandringstid, eller hanteringen av dirhemer under äldre vikingatid, med högmedeltidens och nyare tidens myntbruk som facit? Monetariseringen blir på sätt och vis en självuppfyllande profetia och är som analytiskt begrepp knuten till vår förståelse av medeltiden som en historisk epok, som illustrerar de medeltida institutionernas, som kungamaktens och kyrkans, historia (Gullbekk 2003, s 373).

Problemen med monetarisering begreppet är att det alltid är retrospektivt, lyfter fram kontinuitet istället för diskontinuitet, och framhäver en kvantitativ förståelse ("när mynten kom i allmänt bruk bland en stor del av befolkningen"). I viss mån implicerar det också ett överordnat geografiskt och nationellt perspektiv som inte tar

hänsyn till regional och lokal utveckling av myntbruket. Därför blir det motsägelsefullt att använda sig av monetarisering begreppet för att diskutera exempelvis den kortvariga utmyntningen under Olof Skötkonung och senare Knut Eriksson i Sigtuna. I ett monetarisering perspektiv döms varje form av myntbruk ut, som kan ha fått fotfäste lokalt redan tidigt under 1000- och 1100-talet (exempelvis har man numismatiskt kunnat belägga en omfattande utmyntning av silvermynt i Sigtuna och Lund efter anglosachsisk förebild redan under slutet av 900-talet, se Malmer, Ros & Tesch 1991). Istället ses utmyntningarna som ett trevande försök av kungamakten att hävda sig politiskt och symboliskt (t ex Klackenborg 1992, s 185ff; Zachrisson 1998, s 65f). Myntbruket i icke-statliga, perifera eller förhistoriska samhällen blir därför svårt att förhålla sig till. Utmyntning och användning av mynt i dessa samhällen ses då främst som "special purpose money", prestigemynt, eller religiösa och politiska markeringar (t ex Gaimster 1991; Varenius 1994; Malmer 2002).

Även om "monetarisering" beskriver processen när mynt kom i allmänt bruk bland befolkningen i stort så leder det inte vidare till en förståelse av varför mynt överhuvudtaget kommer att accepteras som värdeobjekt och användas som betalningsmedel. Hur kan mynten också komma att etablera ett nominellt värde, d v s en position som ligger över myntets metallvärde? Utifrån ett antropologiskt perspektiv skulle man kunna se på denna process från ett annat håll. Objekt som ingår



i transaktioner i så kallade traditionella samhällen (men också moderna) är på ett eller annat sätt besjälade och försedda med personliga egenskaper (jfr Weiner 1992). Med vilket idéinnehåll eller vilka koncept neutraliseras myntobjekten för att uppnå sin status som anonymt betalningsmedel, där de kan avyttras utan att vidareförmedla de tidigare ägarnas egenskaper, dvs när slutar de vara personliga "gifts" och börjar vara opersonliga "commodities" (jfr Gregory 1982)? Här finns en tinglig-materiell aspekt som samtidigt rör vid det immateriella idéinnehållet i mynten (jfr Theuws 2004, s 127ff). Jag menar att monetarisering, uppfattat som en etablering av myntbruket, också bör behandlas utifrån ett sådan kvalitativ-ideologisk aspekt. På så vis behöver myntbruk inte alltid vara del av en längre utveckling utan kan också uppfattas som diskontinuerligt och säreget. Samtidigt blir det då inte heller längre en abstrakt och avlägsen ekonomisk process, utan förankras i en andlig men samtidigt materiell verklighet i människornas föreställningsvärld.

Alltså: införandet av monetära tankesätt och betalningspraktiker bör ses som en dynamisk och ofta konfliktfylld process. Många medeltida exempel visar att myntpolitiken utlöste reaktioner och motreaktioner hos befolkningen (Gullbekk 2003, s 233ff). Introduktionen av mynt som betalningsmedel går hand i hand med andra företeelser i det medeltida samhället som territorialisering och fragmentering av rättigheter och maktbefogenheter till olika intresse- och

maktgrupper (t ex Duby 1974; Saunders 1990). Det medeltida landskapet befolkas av många myntherrar som tävlar med varandra.

Mynt är inte enbart elitens prestigeobjekt utan har också en rumsligt strukturerande effekt. Regionala strategier återspeglas i etableringen av olika myntdialekter som kan tolkas utifrån ett studium av själva mynten och myntfynden (Kilger 2000, s 99-121, 123-140). Städer och marknader kan ses som olika monetära rum där monetära spelregler fick sitt första fotfäste (Kilger i manus). Det urbana rummet var också den arena där myntutgivarnas strategier stötte på passivt motstånd och där man försökte undgå den beskattning som följde med myntanvändningen (jfr Roslund 1995). Som Klackenbergs påpekar prissätter man jord, tjänster och varor genom den växande användningen av mynt i samhällsekonomin. Men att bönderna använde sig av mynt kunde samtidigt få oförutsedda konsekvenser för myntherrarna. Genom att betala skatter och avgifter i mynt istället för varor och naturalier kunde bönderna nämligen frigöra sig alltmer från sina förpliktelse och det traditionella beroendeförhållandet till sina herrar (Kilger 2004, s 223f).

Mynt skapas och verkar i specifika historiska kontexter. Den auktoritära aspekten av myntbruket leder ofrånkomligen till frågor kring samspel och konflikter mellan myntherrar och myntanvändare. Jag menar att monetarisering som begrepp inte tar hän-



syn till detta, och att det genomslag som det fått i medeltidsforskningen behöver balanseras med begreppet monetaritet som istället fokuserar på det icke-förutsägbara och säregna i myntbruket. Myntning och myntbruk är snarare kaotiska och motsättningsfulla än strömlinjeformade och självklart framgångsrika.

Slutord

Huruvida tvärvetenskapliga möten blir framgångsrika eller ej, beror enligt min uppfattning framför allt på i vilken utsträckning man klarar att upprätthålla en ömsesidighet mellan fackområdena. Som jag försökte visa i den här artikeln finns olika tolkningsansatser inom arkeologin och numismatiken som kan vara svåra att förena. Numismatiken som specialiserat och historiskt definierat ämne hamnar ofta utanför den förhistoriska (arkeologiska) arenan eftersom den i huvudsak har undersökt den textuella aspekten i mynten. Å andra sidan har tolkningar som utgår från den skriftliga innebörden av mynten dominerat också inom arkeologin. Inom den nordeuropeiska järnåldersarkeologi som berörs av historisk-arkeologiska problemställningar har mynten på gott

och ont fått en roll som kan jämföras med de skriftliga källornas betydelse. Men när tvärvetenskap fungerar, kan den leda till fruktbara resultat. Just nu kan man se ett skifte från studiet av myntskatternas historia - som traditionellt har dominerat - till myntbrukets historia, liksom ett skifte från myntherrarnas till mynt- och silveranvändarnas historia. Detta är beroende av en parallell förståelse av myntens ursprungsfunktion och av deras användnings- och fyndkontexter. I allt högre grad ses mynt som materiell kultur och som biografiska föremål, vars ursprungliga monetära innebörd fortsätter att färga av sig i andra, sekundära, kontexter. Stort intresse finns också för att studera processer och situationer när mynt blir mynt, d v s när de får en monetär innebörd. Här finns möjligheter att vid sidan om spörsmål som behandlar myntens rumsliga spridningsmönster och kontext, också ta upp frågor som rör föreställningar kring mynt i olika samhällen och de konventioner och beteenden som styr deras användning.

Christoph Kilger är fil dr i arkeologi med numismatisk inriktning, och postdoc-stipendiat i projektet Kaupang-undersökelsen vid Oslo Universitet.



Litteratur

- Andrén, A. 1988. Ting och text. Skisser till en historisk arkeologi. *META* 1988:1-2.
- Andrén, A. 1997. *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna.*
- Blackburn, M. A. S. 2003. "Productive" Sites and the Pattern of Coin Loss in England, 600-1180. I: Pestell, T. & Ulmschneider, K. (red). *Markets in Early Medieval Europe. Trading and "productive" Sites, 650-850.*
- Bolin, S. 1939. Muhammed, Karl den Store och Rurik. *Scandia* 12.
- Burström, M. 1993. Silver as Bridewealth. An Interpretation of Viking Age Silver Hoards on Gotland, Sweden. *Current Swedish Archaeology* 1.
- Burström, M. 1996. Arkeologer läser ofta in samtiden i det förflutna. *Svenska Dagbladet* 13 mars 1996.
- Callmer, J. 1980. Numismatics and Archaeology: Some Problems of the Viking Period. *Fornvännen* 75.
- Callmer, J. 1994. Urbanization in Scandinavia and the Baltic Region c. AD 700-1000: Trading Places, Centres and Early Urban Sites. I: Ambrosiani, B. & Clarke, H. (red). *Developments around the Baltic and the North Sea in the Viking Age: The twelfth Viking Congress.* Birka Studies 3.
- Callmer, J. 2000. The Archaeology of the early Rus', c. A.D. 500-900. *Mediaeval Scandinavia* 13.
- Christophersen, A. 1992. Mellom tingenes tale og tekstenes tyranni. Om faglig identitet og selvforståelse i historisk arkeologi. *META* 1992:4.
- *Corpus Nummorum Saeculorum IX - XI qui in Suecia reperti sunt. Catalogue of Coins from 9th-11th Centuries found in Sweden.*
- Domeij, M. 2001. *Människor och silver. Samhällsideologi och sociala strategier på Gotland ca 700-1150.* C-D uppsats, Arkeologiska institutionen vid Lunds universitet.
- Duby, G. 1974. *The Early Growth of the European Economy. Warriors and Peasants from the Seventh to the Twelfth Century.*
- Gaimster, M. 1991. Money and Media in Viking Age Scandinavia. I: Samson, R (red). *Social Approaches to Viking Studies.*
- Gregory, C. 1982. *Gifts and Commodities.*
- Grierson, P. 1991. *The Coins of Medieval Europe.* Coins in History.
- Gullbekk, S. H. 2003. *Pengevesenets framvekst of fall i Norge i middelalderen.* Acta Humaniora 157.
- Gustin, I. 2004. *Mellan gåva och marknad. Handel, tillit och materiell kultur under vikingatid.* Lund Studies in Medieval Archaeology 34.
- Hedeager, L. 1993. Kriigerøkonomi og handelsøkonomi i vikingtiden. I: Lund, N. (red). *Norden og Europa i vikingetid og tidlig middelalder.*
- von Heijne, C. 2004. *Särpräglad. Vikingatida och tidigmedeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Blekinge och Halland (ca 800-1130).* Stockholm Studies in Archaeology 31.
- Hodges, R. 1989. *Dark Age Economics. The Origins of Towns and Trade AD 600-1000.*
- Hodges, R. 2000. *Towns and Trade in the Age of Charlemagne.*
- Hoskins, J. 1998. *Biographical Objects. How Things tell the Stories of People's Lives.*
- Hårdh, B. 1996. *Silver in the Viking Age. A regional-economic study.* Acta Archaeologica Lundensia 25.
- Hårdh, B. 2004. Silber in der Wikingerzeit. Ökonomie, Politik und Fernbeziehungen. I: Staecker, J. (red.). *The European Frontier. Clashes and Compromises in the Middle Ages.* Lund Studies in Medieval Archaeology 33.
- Jansson, I. 2000. Forna färder över Östersjön - vikingars och andras. I: Hoopé, G. (red.). *Öster om Östersjön.* Ymer 120.
- Johansen, B. 1997. *Ormalur. Aspekter av tillvaro och landskap.* Stockholm Studies in Archaeology 14.



META NR 3 2005

- Jones, A. 2002. *Archaeological Theory and Scientific Practice*.
- Jonsson, K. 1982. Myntcirkulationen på Gotland. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1982:4.
- Kilger, C. 2000. *Pfennigmärkte und Währungslandschaften. Monetarisierungen im sächsisch-slavischen Grenzland ca. 965-1120*. *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis. Nova series* 15.
- Kilger, C. 2003. Vad säger egentligen pecks och böjningar? Tankar kring metodiska och teoretiska frågor angående sekundära individuella data och silverhanteringen under vikingatiden. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2003:1-2.
- Kilger, C. 2004. Monetarität und Monetarisierung - Verschiedene Stellungnahmen zur Einführung und Ausübung einer Münzgeldwirtschaft im Deutschen Reich und im elbslawischen Raum während des 11. Jahrhunderts. I: Staecker, J. (red.). *The European Frontier. Clashes and Compromises in the Middle Ages*. Lund Studies in Medieval Archaeology 33.
- Kilger, C. (I manus). Coin finds and the idea of monetary space. Kommande nummer av *Nordisk Numismatisk Årsskrift*.
- Klackenborg, H. 1992. *Moneta nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund Studies in Medieval Archaeology 10.
- Linder Welin, U. S. 1974. The First Arrival of Oriental Coins in Scandinavia and the Inception of the Viking Age in Sweden. *Fornvännen* 69.
- Malmer, B. 1966. *Nordiska mynt före år 1000*. Acta Archaeologica Lundensia 4.
- Malmer, B. 1985. Circulation of Monetary Silver in the Baltic Area during the Viking Age. I: Lindquist, S.-O. (red.). *Society and Trade in the Baltic during the Viking Age*. Acta Visbyensia VII.
- Malmer, B. 2002. Karolingisk mission och nordiska mynt. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2002:9-10.
- Malmer, B. & Rispling, G. 1981. Om importen av islamiska mynt till Gotland under vikingatiden. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1981:8.
- Malmer, B., Ros, J. & Tesch, S. 1991. *Kung Olofs mynthus i kvarteret Urmakaren, Sigtuna*. Sigtuna museers skriftserie 3.
- Malmer, M. 1973. En korologisk aspekt på tolkningen av den gotländska järnålderns myntfynd. *Honos Ella Kivikoski. Finska fornminnesföreningens tidskrift* 75.
- McCormick, M. 2001. *Origins of the European Economy. Communications and Commerce AD 300-900*.
- Metcalf, M. D. M. 1981. Some Twentieth-Century Runes. Statistical Analysis of the Viking-Age Coin Hoards and the interpretation of wastage rates. I: Blackburn, M. A. S. & Metcalf, M. D. M. (red.). *Viking Age Coinage in the Northern Lands*. BAR 122.
- Miller, W. I. 1986. Gift, Sale, Payment, Raid: Case Studies in the Negotiation and Classification of Exchange in medieval Iceland. *Speculum* 61:1.
- Moesgaard, J. C. 1999. Enkeltfundne mønter fra vikingetiden. I: Fellows-Jensen, G & Lund, N. (red.). *Attende tværfaglige vikingesymposium*.
- Moesgaard, J. C. 2004. Christiania Religio. *Skalk* 2004:6.
- Moreland, J. 2001. *Archaeology and Text*.
- Morrison, K. F. 1963. Numismatics and Carolingian Trade: A Critique of the Evidence. *Speculum* 38:3.
- Myhre, B. 1998. The Archaeology of the Early Viking Age in Norway. I: Clarke, H. B, Måire, N. M. & Ragnhäll, I. F. (red.). *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*.
- Noonan, T. S. 1994. The Vikings in the East: Coins and Commerce. I: Ambrosiani, B, Clarke, H. (red.). *Developments around the Baltic and the North Sea in the Viking Age. The Twelfth Viking Congress*. Birka Studies 3.



CHRISTOPH KILGER

- Norseng, P. G. 2000. Høuse-Tore en gang til: Syner på profittmotivert handel i de islandske sagaene. I: Johansson, A. et al (red.). *Holmgang. Om førmoderne samfunn. Festskrift till Kåre Lunden.*
- Pilø, L. (I manus). The settlement, Fieldwork 1998-2003 - Overview and method. I: Skre, D. (red). *Kaupang i Skiringssal.* Kaupang Excavation Project Publication Series vol. 1.
- Roslund, M. 1995. Tingens renæssans - frågor, källor, metoder. I: Bondesson, W. (red). *Strategier för arkeologisk kunskapsuppbyggnad.* Rapport RAÄ och SHMM 1995:3.
- Samson, R. 1991. Economic Anthropology and Vikings. I: Samson, R. (red). *Social Approaches to Viking Studies.*
- Saunders, T. 1990. The Feudal Construction of Space: Power and Domination in the Nucleated Village. I: Samson, R. (red). *The Social Archaeology of Houses.*
- Sindbæk, S. M. 2004. Ruter og rutinisering. *Strukturationen af fjernudveksling i Nordeuropa ca. 700-1000.*
- Spufford, P. 1988. *Money and its Use in Medieval Europe.*
- Theuws, F. 2004. Exchange, religion, identity and central places in the early Middle Ages. *Archaeological Dialogues* 10:2.
- Varenius, B. 1994. The Hedeby Coinage. *Current Swedish Archaeology* 2.
- Weiner, A. B. 1992. *Inalienable possessions. The Paradox of Keeping-While-Giving.*
- Zachrisson, T. 1998. *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetaldepåer från vikingatid och tidigmedeltid i Uppland och Gästrikland.* Stockholm Studies in Archaeology 15.





Bønders møntbrug i middelalderen

Hvad detektorfundne mønter fortæller

Jens Christian Moesgaard

Abstract

Rural coin use in the Middle Ages - the evidence of the detector finds

The introduction of the metal detector within archaeology was much discussed and regarded with scepticism in the 1970's. In Denmark, however, the detector was never forbidden as it was in many countries. Now, after thirty years of use, thousands of artefacts have been recorded and it is time to evaluate both the cooperation with amateur detectorists, as well as the source-critical and methodological aspects of the finds. And, above all, what new knowledge has been achieved? Is it just "more of the same", object-focussed treasure hunting, or do detectors really increase archaeological knowledge in a wider sense? This article aims to show that new contributions to our understanding of the past have indeed been made, particularly within the fields of settlement analysis and everyday/rural economy.

Inledning

I Danmark blev privatpersoners brug af metaldetektoren som andre steder mødt med skepsis af fagarkæologerne ved sin fremkomst i 1970'erne. Ville finderne indrapportere deres fund? Kunne de fristes til at drive 'rovdrift' på arkæologiske fund? Havde de evnen og viljen til at registrere fundsted og fundomstændigheder fyldestgørende? Skepsisen blev imidlertid overvundet, da nogle findere begyndte at fremvise deres fund på museerne. Den danske befolkning har tradition for at være

positiv overfor arkæologien, og man fornemmede, at en for almindelige mennesker uforståelig konfrontation med detektorbrugerne måske kunne bringe dette tillidsforhold i fare. Man besluttede sig derfor for dialog. Detektorfundne genstande blev - og bliver stadig - juridisk set behandlet som enhver anden genstand fundet af privatpersoner - det vil bl.a. sige, at finderens er berettiget til godtgørelse, hvis genstanden erklæres for Danefæ. Efter næsten tre årtiers frugtbart samarbejde er tusindvis af genstande blevet registreret.



De øvrige nordiske lande er ikke gået samme vej som Danmark, og privatpersoners brug af metaldetektorer er stadig kontroversiel. Jeg vil derfor her forsøge at videregive de danske positive erfaringer med samarbejdet med detektorbrugerne. Arkæologien har fået et stort nyt og originalt kilde materiale til rådighed, der ikke blot er 'mere af det samme', men faktisk giver mulighed for at behandle helt nye problemstillinger. Jeg vil diskutere materialets kildekritiske problemer og give nogle eksempler på ny og original viden, som detektorfundene har bidraget med.

Metaldetektoren i dansk arkæologi

I militær sammenhæng har metaldetektoren en lang historie som redskab til lokalisering af landminer med henblik på at uskadeliggøre dem, før de gør ubodelig skade. I 1970'erne fik dette hæderkronede instrument en ny anvendelse. Det kunne nemlig også bruges til at finde arkæologiske genstande af metal i jorden. Det var imidlertid ikke de officielle arkæologer, der førte an i denne udvikling; det var privatpersoner, der ofte ikke havde den faglige baggrund for at forstå fundenes betydning. De var mest fascinerede af genstandene i sig selv, deres skønhed og deres alder - og nogle blandt dem også af deres værdi på samlermarkedet.

Denne udvikling vakte bekymring blandt fagarkæologer. Tidsskriftet Skalk bragte sågar en artikel om metal-

detektoren med titlen "Den har Fanden skabt" (Fischer 1983). Der opstod imidlertid, som nævnt i indledningen, hurtigt et samarbejde mellem detektorbrugere og fagarkæologer. Det har medført en revolution i dansk arkæologi (Olsen 1984; J. S. Jensen 1988; Liebgott 1988; Moesgaard 1999; Henriksen 2000; Moesgaard 2000).

Det er blevet fremført, at dette samarbejde kun var muligt, fordi danskerne skulle være specielt loydlige (i forhold til deres sydlige naboer) og specielt bevidste om den fælles kulturarv gennem en lang tradition for med stolthed at aflevere Danefæ til staten. Selvom disse faktorer givetvis har spillet en vis rolle, er jeg overbevidst om, at det vigtigste har været, at detektorbrugerne har haft et sted at henvende sig, hvor de er blevet taget alvorligt og set som samarbejdspartnerne og ikke som et problem. Fagarkæologernes attitude over detektorbrugerne er efter min erfaring selve nøglen til samarbejdets succes.

Hvis Danmark havde forbudt metaldetektorbrug, ville en stor del af genstandene nok være blevet fundet alligevel - det er i alt fald ikke realistisk at forstille sig den politiovervågning af alle landets marker og skove, der ville være nødvendigt, hvis forbuddet skulle overholdes. Og erfaringer fra andre lande viser, at et forbud ikke forhindrer detektorbrug. Genstandene ville så enten komme på det sorte marked for antikviteter eller ende i detektorbrugers æsker derhjemme. I begge tilfælde ville oplysning om præcist fundsted gå definitivt tabt for langt hovedparten



META NR 3 2005

af genstandene. Det er overordentligt vigtigt, at fundstedet bliver registreret af finderens i fundsituationen, ellers vil den gå definitivt tabt. Tab af oplysning om fundsted er så meget desto mere alvorligt, at arkæologiske genstande er en ikke-fornyelig ressource. Der er kun et vist, begrænset, antal genstande i jorden.

Samarbejdet har medført, at fagarkæologer og detektorbrugere er kommet i dialog. Hvis en privatperson skal ud for at finde arkæologiske genstande, vil han nok umiddelbart gå hen på det nærmeste middelaldervoldsted. Her kan han sandsynligvis gøre ubodelig skade, da han vil grave huller, der ødelægger den arkæologiske stratigrafi, der oftest er bevaret på et voldsted. Det vil derfor være umuligt at vide, hvilket arkæologisk lag den mønt, han graver frem, stammer fra. Følgelig vil det være umuligt at benytte denne mønt til datering aflaget. Samarbejdet med detektorbrugerne har netop givet fagarkæologerne lejlighed til at gøre opmærksom på disse problemer (samt at det i øvrigt er forbudt - også i Danmark - at grave på et voldsted). Detektorbrugernes indsats er så hovedsagligt blevet rettet mod det åbne lands marker. Her har pløjningen for længst ødelagt den arkæologiske stratigrafi, og genstandene ligger hulter til bulter i pløjelaget. Detektorbrugerne ødelægger derfor ikke noget ved at tage genstandene op af jorden. Tværtimod redder de genstandene, da landbrugsmaskinerne og gødning m. v. lige så langsomt nedbryder metallet. Desuden ville en fagarkæolog aldrig have midler til at gennemgå pløjelaget or-

dentligt. Den begrænsede tid og udgravningsbudgettet vil tvinge ham til at grave pløjejorden væk uden undersøgelse. Detektorbruger og fagarkæolog supplerer således hinanden i denne sammenhæng.

Dialogen har også medført, at detektorbrugerne er blevet opmærksom på vigtigheden af at registrere fundsted og -omstændigheder. Som privatperson er man ikke født med bevidsthed om, at en arkæologisk genstand har en dobbelt identitet: for det første genstanden selv, for det andet et fundsted. Den første del af denne dobbelte identitet kan alle forholde sig til, mens den anden skal læres. I nogle dele af landet sætter finderne et kryds eller en skravering på et 4 cm-kort, men andre steder har de faktisk lært sig basal landmåling, så de kan fastsætte fundsted med stor nøjagtighed. Og med de nye satellitbaserede redskaber til positionsbestemmelse, såsom GPS (Global Positioning System), er det blevet endnu lettere at registrere præcist fundsted. Detektorbrugerne leverer arbejde af høj kvalitet, der er af stor værdi for arkæologernes videre arbejde.

Detektorfundene har selvfølgelig ikke været helt problemfrie. Det drejer sig hvert år om store mængder af fund, og det har naturligvis trukket hårdt på museernes ressourcer. En stor del af genstandene bliver erklæret Danefæ, og tilhører dermed Nationalmuseet. Det tager tid og koster penge at registrere, konservere, identificere, fortolke og opbevare genstandene. I Danmark er arkæologien decentrali-



seret, således at Kulturarvsstyrelsen har indgået forpligtende aftaler med en lang række museer ud over landet om, at disse på statens vegne varetager myndighedsfunktionen på arkæologiens område. Herunder falder også den daglige kontakt med metaldetektorbrugerne. Jeg tror, at dette system er en af hovedårsagerne til succes'en for samarbejdet, da det er lettere for en metaldetektorbruger at henvende sig på sit lokale museum end på det fjerne Nationalmuseet. Det er også lettere for lokalmuseet, der jo har indgående kendskab til områdets arkæologiske landskab, at registrere fundsted og -omstændigheder korrekt.

Lokalmuseerne sender herefter sagerne videre til Nationalmuseet til Danefæbehandling. På den måde udfører lokalmuseerne et stort og ressourcerkrævende arbejde. Vi må dog konstatere, at det lykkes bedre for nogle museer end for andre at få skabt kontakt til detektorbrugerne. Bornholm og Nordjylland er i særklasse de mest aktive. Store dele af Sjælland og Fyn bringer også mange fund, mens andre dele samt det meste af Jylland har meget færre fund. Skyldes denne fordeling forskelle i datidens bosættelse eller rigdomsniveau? Eller skyldes den, at detektorbrugerne er mere aktive nogle steder end andre? Det skyldes nok desværre delvist det sidste. Under alle omstændigheder ændrede Lolland sig på ganske kort tid fra at være et næsten fundtomt område til et meget fundrigt et, da Lolland-Falsters Stiftsmuseum i Maribo for nogle år siden valgte at opprioritere kontakten med detektorbrugerne.

Et andet problem er, at trods dialog, forståelse og samarbejde har detektorbrugere og fagarkæologer stadigvæk ikke helt samme prioritering. Detektorbrugerne benytter deres fritid til det ofte langvarige og møjsommelige søgearbejde. De foretrækker at gå på fundrige pladser frem for fundfattige. Indenfor en fundrig plads, vil de foretrække at gå på de fundrige (ofte centrale) områder frem for de fundfattige dele af pladsen (ofte periferien) (Paulsson 1999). De fundrige pladser eller dele af pladser fremstår derfor endnu fundrigere, end de egentligt er. Det skævvrider naturligvis materialets repræsentativitet som tilfældigt udvalg af genstande fra en fortidig virkelighed.

Jordbundens beskaffenhed kan også bevirke, at mønter i nogle dele af landet korroderer mere end i andre. Samtidigt er nogle mønttyper mere udsat for korrosion end andre. Det er f. eks. påfaldende, at de senmiddelalderlige små tynde hulpenninge, der ellers er uhyre almindelige blandt kirkegulvsfundene, er meget sjældne blandt detektorfund. Disse faktorer må kortlægges, og der skal korrigeres for dem, når man udnytter materialet.

Disse problemer til trods har den danske tilgang til privatpersoners brug af metaldetektorer alt i alt været en succes. På Den kongelige Mønt- og Medaillesamling har vi oplevet en femtil ti-dobling i antallet af møntfund. Vi er nu oppe på registrering af 1000-1500 mønter på et 'normalt' år, og mange flere, hvis der bliver gjort et stort skattefund (fundene bliver



løbende publiceret i summarisk form i Kulturarvsstyrelsens årlige publikation *Arkæologiske Udgravninger i Danmark*). Min kollega Helle Horsnæs har lavet statistik på fund af romerske mønter i Danmark. I perioden 1840 til 1980 blev der fundet mellem en og fem romerske mønter i Danmark om året (når der undtages to skattefund med 200-300 mønter - og selv hvis de blev regnet med, ville årsgennemsnittet ligge langt under 10). Siden 1980 bliver der gennemsnitligt fundet 125 stykker årligt! Romerske mønter udgør kun en lille del af møntfundene i Danmark. Hvis vi ser på vikingetiden, er der ved de arkæologiske udgravninger i Vester Egesborg og Kirke Hyllinge (begge på Sjælland) fundet 2 mønter i stratigrafi hvert sted. Detektorafsøgninger før, under og efter udgravningen frembragte henholdsvis 33 og 20 mønter flere (Aarsleff 2005)! Når man skal bedømme, om der var almindelig møntbrug i vikingetiden, gør det naturligvis en stor forskel, om man har registreret 2 eller 35 mønter på en udgravning. Tilsvarende fandtes der i middelalderlandsbyen Sigerslevøster 6 mønter i stratigrafi overfor 66 i pløjelaget (inf. Finn Erik Kramer, Nordsjællands Folkemuseum, jfr. FP 5841, 6004-6006, 6523, 6535; Moesgaard 2004).

Arkæologiens udbytte af detektorfundene

Hvad skal vi så bruge alle disse nye fund til? Giver de virkelig ny kundskab, som retfærdiggør de store om-

kostninger for museerne, eller er det bare 'mere af det samme'? For et par årtier siden var det jo nærmest et arkæologisk dogme, at rigtige arkæologer søgte efter bebyggelsesspor og -mønstre osv. Søgen efter genstande blev regnet for ren skattejagt, der karakteriserede en tidligere tids arkæologi eller useriøse lykkeriddere. Genstande fra et stratigrafisk lag kunne til nød accepteres som dateringsgrundlag for laget. Men genstande uden stratigrafisk kontekst blev fraskrevet enhver videnskabelig værdi. Det har imidlertid vist sig, at de detektorfundne genstande ikke blot er 'mere af det samme' (kvantitativ forøgelse), men derimod giver muligheder for at udforske helt nye emnefelt end tidligere (kvalitativ forøgelse). Jeg skal her give et par eksempler på ny viden opnået takket være detektorfundene.

Før detektorens indtog i arkæologien kendte man meget få bopladser fra perioden ca. 500-ca. 900 i Danmark. Denne periodes keramik er meget svær at finde ved markvandring, og man manglede andre spor. Bopladserne er imidlertid rige på metalgenstande, og gennem brugen af metaldetektorer har man i de sidste par årtier lokaliseret dusinvis af pladser (Axboe 1992; J. Jensen 2004, s 49-52). Detektorfundene af f. eks. fibler kan også hjælpe med til datering af pladsernes brugsperiode. På Bornholm findes en del jernalderbopladser, hvor en del af kulturlaget stadig er bevaret intakt under pløjelaget. Udgravning af disse pladser har ved flere tilfælde givet indtryk af, at de er blevet forladt omkring 400/500 e. Kr. Detektorfundene



fra pløjelaget består derimod ofte af senere fund, der kan dække en periode på flere hundrede år. Dette skyldes naturligvis, at den øverste - og yngste - del af kulturlaget er blevet omrodet af ploven (Watt 1997; 1998; 2000). Under en traditionel udgravning, hvor pløjelaget blot bliver fjernet, ville man helt miste denne information.

Oftentimes vil arkæologen stå i den situation, at kulturlagene er helt pløjet igennem. Ved en traditionel udgravning vil man kun finde spor af de strukturer, der har været gravet længere ned end ploven har kunnet nå, typisk stolpehuller fra huse og hegn, gulvet fra grubehuse, affaldsgruber og brønde. Hvis man blot ser på de fremdragne hustyper, virker vikingetidsbopladsene Kastanjehøj (KØM, sagsnummer 2040), Toftegård (KØM 1699) og Bøgelund (KØM 1200) rundt om Køge (Sjælland) ens. Bygningsstørrelse, -konstruktion og -kvalitet minder meget om hinanden. Men når man ser på detektorfundene fra pløjelaget, kan man tydeligt se forskel. På Kastanjehøj- og Toftegårdpladserne er der importgenstande, ædelmetalsmykker og mønter. I Bøgelund er der kun lokale genstande, bronzesmykker og ingen mønter. Det er tydeligt, at der har været stor social og økonomisk forskel på de tre pladser (inf. S. Å. Tørnbjerg, Køge Museum).

Når detektorbrugeren har indmålt sine fund præcist, vil der ofte fremkomme et karakteristisk spredningsmønster med markerede koncentrationer af genstande indenfor relativt begrænsede områder. Hvis der efterfølgende

foretages en udgravning på stedet, vil man ofte konstatere, at genstandskoncentrationen falder sammen med et hus. Det vil da være rimeligt at antage, at i det mindste hovedparten af genstandene hører sammen med brugen af huset. Man kan dog ikke med sikkerhed fastslå det for hver enkelt genstands vedkommende, da genstandene kan være blevet flyttet flere meter af ploven. I Gammel Hviding tæt ved Ribe (Jylland) kunne en koncentration af blygenstande i pløjelaget indenfor 7x17 m identificeres med et blyværksted (S. Jensen 1987). Og på stormandsgården Tissø har tusindvis af detektorfund fra pløjelaget været af uvurderlig hjælp til fortolkningen af pladsens rumlige organisering (Jørgensen 2000).

Den blotte mængde af fund giver mulighed for at sige noget om fortidens brug af de fundne genstande. Det er ikke mange år siden, at det var gængs viden, at man i middelalderen bevidst ødelagde gamle seglstamper for at undgå misbrug (Diederich 1980; Laurent 1987, s 5). Denne antagelse byggede på, at fund af seglstamper tidligere hørte til sjældenhederne. Således var i Roskilde-området mellem 1940 og 1979 kun fundet fire eksemplarer. Fra 1980 til 1996 frembragte metaldetektoren ikke mindre end 22 stykker. I lyset af alle de nye fund holder forestillingen om, at man passede godt på sine seglstamper, ikke længere. Det er i øvrigt sigende, at Lund-området på trods af mange udgravninger ikke har oplevet samme eksplosion i fund som Roskilde. Men i Sverige er privat detektorbrug forbudt (Andersen 1996).



Detektorfundne mønters kildeværdi

Møntfund er et andet godt eksempel på detektorfundenes videnskabelige potentiale. Detektorfundne mønter er som regel slidte, korroderede, ofte fragmenterede eksemplarer af helt almindelige mønter, af hvilke museerne i forvejen besidder bedre eksemplarer. Det smukke, unikke stykke hører absolut til sjældenhederne. Registreringen og indlemmelse i museums-samlinger af disse mønter kan derfor ikke forsvares, hvis man kun ser på genstandene i sig selv. Det er den præcise fundstedsoplysning, der gør hver enkelt slidt og korroderet mønt interessant. Mønten må nemlig have været brugt og tabt eller nedlagt på fundstedet. Og når man så har hundred- eller tusindvis af fund fra en bestemt periode og et bestemt område, har man pludseligt et udsnit af de mønter, der har været brugt. Man kan faktisk sige, at det er akkumuleringen af banaliteter, der er interessant. Det er de almindelige, dagligt gængse mønter, der er i fokus. Jo flere fund, jo mere repræsentativt - alt andet lige - bliver udsnittet. Og netop her bringer detektorfundene med deres mangedobling af fundmængden os op over den kritiske masse, hvor vi pludseligt kan begynde at bruge materialet til at sige noget om hverdag og praktik, ikke bare om det enestående og uvanlige.

Vi har indtil nu registreret tusindvis af mønter fra middelalderen og nyere tid, der stammer fra markernes pløjelag rundt om i landet. En del findes enkelt-

vist, men de fleste dukker op i markante koncentrationer. Man kunne fristes til at tro, at det drejede sig om nedgravede skattefund, der er blevet ramt af ploven, hvorved mønterne er blevet spredt ud over et større område. Der findes da også eksempler, hvor det er tilfældet (se f. eks. Kromann og Watt 1984). Men i langt de fleste sager dækker mønternes kronologiske sammensætning flere hundrede år, og det må dreje sig om mønter, der er tabt eller nedlagt enkeltvist over længere tid. Før man begynder at fortolke fundenes udsagn, må man imidlertid forsøge at besvare spørgsmålet om, hvilket aspekt af fortidens virkelighed de afspejler? Problemet er, at mønterne ofte netop stammer fra markernes pløjelag uden anden arkæologisk kontekst. Den oplysning om møntens brugsituation, dens stratigrafisk position kunne have givet, findes naturligvis ikke længere, da stratigrafien er blevet ødelagt af pløjningen. Prøvegravninger på fundstederne eller sommetider arkivalske studier kan sige noget om fundpladsernes funktion - og dermed om møntbrugens topografi - men dette arbejde er endnu ikke gjort systematisk. Så det er svært på det overordnede plan at få sikre oplysninger om møntbrug ud fra fundene selv.

Mønterne fra veldokumenterede arkæologiske udgravninger kunne måske så benyttes som en slags kontrolgruppe. Jeg har lavet en mindre undersøgelse baseret på otte udgravninger i den franske landsdel Normandiet (Moesgaard 1998). Det lidt skuffende resultat var, at over tre fjerdedele



af mønterne stammer fra omljerede lag. De er således ikke længere på det sted, hvor de i sin tid blev tabt eller deponeret, og dermed kan de ikke direkte benyttes som kilde til møntens datidige brugssituation. Manskal derfor gennemgå et meget stort materiale for at opnå resultat ad denne vej, og det kræver en betydelig arbejdsindsats at undersøge fundkonteksten for hver enkelt mønt. Men jeg mener, at det vil være det værd engang at løfte denne opgave.

Engelske numismatikere har været blandt de første til at udnytte de detektorfundne mønters udsagn til studier af møntomløbet, og deres bud på et svar er klart: det drejer sig for langt hovedpartens vedkommende om tilfældigt tabte mønter fra daglig møntbrug - undtages skal selvfølgelig mønter, der bevisligt er ofringer, f. eks. ved en helligkilde eller som bygningsoffer, eller mønter, der har været brugt som smykker, eller som er bevidst mutilerede eller brugt som gravgaver (se f. eks. Metcalf 1998; Blackburn 2003). Heroverfor har den polske numismatiker Suchodolski opregnet en hel række alternative forklaringer: en enkelt guldmønt kan repræsentere en hengemt formue; mønterne kan være tabt af en møntsamler mange hundrede år efter dens brug; det kan dreje sig om enkeltmønter, der er blevet overset ved fundet af en skat, der aldrig er blevet registreret; regenter smider ved forskellige lejligheder mønter i grams til deres undersåtter osv. (Suchodolski 1996).

Jeg tror dog, Metcalf og Blackburn har ret. Et stærkt indicium i den ret-

ning er den blotte mængde både af fund og af fundsteder, der har en stor geografisk spredning. Den kronologiske sammensætning i møntfundene fra forskellige fundsteder indenfor samme monetære region (f. eks. middelalderens Danmark) er uhyre homogen. Flere forskere har fremlagt tal fra forskellige fundsteder i Danmark, hvor tendensen overalt er den samme: en del mønter fra vikingetiden; et kraftigt fald i middelalderens første århundreder; en eksplosiv stigning fra midten af 1200-tallet og omtrent et århundrede frem; og dernæst et lille fald til en dog temmelig stor fundmængde i senmiddelalderen (Poulsen 1979; Carelli 2001, s 198-199; Poulsen 2005). Tendensen bekræftes af et par pladser, jeg har haft anledning til at undersøge (tabel 1). Hvis man opdeler fundene fra det uhyre fundrige århundrede 1240-1340 i 10-årsperioder, viser det sig, at også på dette detaljeringsniveau er den kronologiske fordeling af mønterne nogenlunde den samme fra landsdel til landsdel - alle steder er et omtrent konstant niveau indtil ca. 1320, hvorefter fundantallet stiger kraftigt i de to sidste årtier af perioden (Grinder-Hansen 2000, s 185-211).

Et så homogent fundbillede kan kun opstå, hvis fundene har samme oprindelseshistorie. Jeg har meget svært ved at forestille mig anden forklaring på så store fundmængder end tilfældige tab ved almindelig møntbrug. Forklaringen støttes af det faktum, at langt hovedparten af fundene udgøres af småmønter, der netop blev brugt mere i dagligdagen end de

	Vinderup ødelandsby Sjælland	Legerup ødelandsby Sjælland	Majbølle Lolland
1074-1241	1	-	-
1241-1400	54	39	40
1400-1536	28	16	11
1536-	41	10	1
Andre	8	-	-
i alt	132	65	52
Kilde	FP 4050, 5988, 6047	FP 3937, 4187, 4188, 4591, 4745, 5196	FP 6614, 6615, 6652

Tabel 1.

større mønter. Suchodolskis forklaringer er rigtige nok, men gælder kun for en forsvindende lille del affundene. Hermed udgør enkeltfundne mønter fremragende kilder både til, hvilke mønter der var i omløb og til, hvilke steder mønter blev benyttet - især hvad angår den daglige brug af de små valører.

Bønders møntbrug

Historikernes traditionelle tolkning af bøndernes økonomiske stilling i middelalderens Skandinavien er, at de levede i en naturalie- og subsistensøkonomi (se f. eks. Hovstad 1967). Mønter, mente man, havde bønder kun sjældent tilgang til, endsige brug for. Særligt i Norge har denne tolkning stået stærkt og har på det seneste givet anledning til stærk debat (Gullbekk 2003, s 7-9; Gullbekk 2005).

Når historikeren skulle studere bønders møntbrug i middelalderen, benyttede han sig af historikerens normale materiale: de skriftlige kilder. Her er problemet imidlertid, at der så godt som ingen direkte kilder findes. Hverken bønderne selv eller andre har skrevet om emnet. Man må

altså ty til andre kilder. I adelige, kongelige, kirkelige og toldmæssige regnskaber finder man rent faktisk eksempler på bønder, der betaler skatter og afgifter i mønt og ikke i naturalier. Nogle forskere har benyttet dette til at konkludere, at bønderne faktisk brugte mønter (f. eks. Poulsen 1985). Men de fleste har forestillet sig, at møntbrugen var begrænset til afgiftsbetalingsituationen. Bonden skulle så have solgt overskuddet fra produktionen én gang om året for at skaffe sig penge til afgifterne, og så ellers i øvrigt have levet i en naturalie- og subsistensøkonomi.

Men der findes også arkæologiske vidnesbyrd. Det har længe været kendt, at 5/6 af Danmarks i alt 327 middelalderlige skattefund stammer fra rurale miljøer (Liebgott 1992, s 44). Det er blevet tolket som, at velhavende bønder hengemte deres formuer som passiv kapital, da den formodede begrænsede møntbrug på landet indebar, at der ikke var meget at bruge mønterne til i hverdagen. Fra 1950'erne gjorde en ny kildegruppe sin entré: kirkegulvmønterne. Arkæologerne var blevet opmærksomme på, at der i jorden under kirkernes gulv ligger store mængder af små genstande:



brilleglas, spille-terninger, nøgler, fragmenter af kridtpiber osv. Mønterne udgør en stor del af fundene. Trods deres beskedenhed blev disse fund anset for at være så interessante, at Nationalmuseet udsendte det såkaldte 'harpe-cirkulære', der indebærer, at alle indgreb i kirkernes gulve (restaureringer, nedlæggelse af varmerør osv.) skal følges arkæologisk (Olsen 1958; Jensen 1977). Omtrent samtidigt blev der taget lignende forholdsregler i de øvrige nordiske lande. I Danmark var der i 1994 blevet registreret 11397 mønter, heraf cirka halvdelen middelalderlige, fra landets kirkegulve (Grinder-Hansen 2000, s 165).

Alle disse kirkefund gav anledning til stor debat om, hvordan mønterne var havnet dér. Enkelte stammer sikkert fra forstyrrede grave. Men er de øvrige tilfældige tab, eller er de bevidst lagt ned gennem en sprække i gulvet som offer? Henrik Klackenberg har grundigt gennemgået det tilgængelige arkivalske og arkæologiske materiale for Sverige. Der er markerede koncentrationer ved altre, der sikkert har haft offerbokse. Der har også været offerbokse til indsamling til korstog m.v. En indsamlingsbøsse cirkulerede rundt i kirken under gudstjenesten. Den mest simple forklaring på fundene er, at de stammer fra tilfældige tab under gudstjenesten eller når man ville ofre ved altrene (Klackenberg 1989; 1992, s 34-38). Typisk er der omkring 100 middelaldermønter i en kirke. Det betyder en mønt tabt hver 3 eller 4 år. Dette tal er helt indenfor sandsynlighedens rammer. Desuden tyder de talrige fund af brilleglas, nøgler,

kridtpiber osv. i kirkegulvene ligeledes på, at det drejer sig om tilfældige tab - man har svært ved at forestille sig et ritual, der bestod i at ofre en spilleterning i en sprække i kirkegulvet! Følgelig konkluderer Klackenberg, at møntfundene i lands-bykirkerne er bevis for møntbrug blandt bønder. Fundene viser, at møntbrugen trængte igennem i 1200-tallet i de centrale og sydlige dele af Sverige, hvorimod processen var lang-sommere i de mere perifere indlandske og nordlige dele.

Med udgangspunkt i de skriftlige kilder, skattefund og kirkegulvmønterne kunne man teoretisk tænke sig, at landbefolkningen udover afgiftsbetalinger, opsparing og ofringer i kirken levede i en møntløs naturalie- og subsistensøkonomi. Her er det imidlertid, detektorfundene kommer med nye vidnesbyrd. Ofte er der koncentrationer af fund indenfor et begrænset område på en mark. Nogle gange kan man sætte disse koncentrationer i forbindelse med en landsby, der var blevet nedlagt og/eller forladt i senmiddelalderen eller nyere tid.

Således fandt en detektorbruger i 1982 65 middelaldermønter på en mark tilhørende godset Eriksholm tæt ved Holbæk (Sjælland). I 1999 fandt to andre detektorbrugere hhv. 4 og 14 mønter. Fundstedet kunne sættes i sammenhæng med ødelandsbyen Vinderup, der var blevet opgivet i starten af 1600-tallet. Sammen med 41 nyere mønter og 8 regnepenninge blev det til 132 stykker på dette sted (tabel 1). De stammer fra kun 3 ikke særligt intensive søgekampagner, så



der ligger sikkert langt flere mønter tilbage i jorden. Det må følgelig siges, at der må have været en ikke ubetydelig brug af mønter på stedet. Ødelandsbyen Legerup mellem Roskilde og Holbæk (Sjælland) er kendt fra de skriftlige kilder, men dens præcise beliggenhed var ikke kendt, før en detektorbruger mellem 1983 og 1992 fandt 65 mønter, heraf 55 middelalderlige, og mængder af andre metalgenstande på en pløjemark (tabel 1).

I starten troede man, at fundstederne havde været lokale eller regionale markeder. Man vægrede sig ved at forestille sig så intensiv møntbrug i en almindelig landsby. Der dukkede imidlertid flere og flere fundsteder op, og det blev mere og mere usandsynligt, at der skulle have været så mange markeder. Efter min mening giver Lolland-Falsters Stiftsmuseums rekognosceringskampagne for et par år siden det endelige bevis. Her blev markerne i umiddelbar tilknytning til en række endnu eksisterende landsbyer undersøgt med detektor - og hver eneste gang blev der fundet adskillige mønter (inf. Henrik Schilling, tidl. Lolland-Falsters Stiftsmuseum). Materialet er endnu ikke færdigbearbejdet, så jeg kan ikke give de endelige fundtal her, men det drejer sig bl. a. om lokaliteterne Klokkelyd ved Gurreby (LFS sagsnummer 46; FP 6612), Majbølle (LFS 52; FP 6614-6615, 6652), Vindeby (LFS 94) og Halsted (LFS 107). Når hver og en af landsbyerne giver fund, må det betyde, at møntbrugen blandt bønder var almindeligt udbredt, ikke blot på markedspladser, men også hjemme i landsbyerne.

Nu er der jo imidlertid stadig det problem ved detektorfund, at de stammer fra pløjelaget, og det er derfor umuligt præcist at sige i hvilken sammenhæng, mønterne har været brugt. Her kommer mønter fra arkæologiske udgravninger til hjælp. Deres antal er ikke så stort, at det alene ville kunne have båret konklusionen om udbredt møntbrug. Derimod er hver enkelt mønts fundkontekst nøje dokumenteret. Hvis vi for eksempel ser på de 23 enkeltfundne mønter fra udgravningen af en gård i landsbyen Bjæverskov ved Køge (Sjælland), så er nogle fundet i kulturlag - altså direkte knyttet til de aktiviteter, der fandt sted på gården - mens andre stammer fra affaldsgruber, der indirekte må formodes også at have noget at gøre med aktiviteten på stedet (Moesgaard og Tornbjerg 2004). Hermed kan møntbrugen altså dokumenteres, ikke blot i det offentlige rum, men helt inde på den enkelte gård.

Man har formodet, at nogle af de mønter, der ligger spredt uden egentlige koncentrationer, kan forklares ved spredning af gødning på markerne. Man har nok smidt allehånde affald - og heriblandt en enkelt tabt mønt hist og her - på møddingen. På Bornholm, der ellers er Danmarks ubetinget fundrigeste område, er der fundet relativt få middelaldermønter efter ca. 1100. Dette tilsyneladende paradoks skyldes, at detektorbrugerne foretrækker de fundrige pladser fra jernalder og vikingetid med guld og sølv frem for middelalderpladsernes devaluerede småmønter og andet skrot. Trods dette er der fundet op mod 200 middelaldermønter spredt ud på



jernalder- og vikingetidspladserne (inf. Finn Ole Nielsen, Bornholms Museum). Den bedste forklaring på dette er, at disse pladser i middelalderen var dyrkede marker, og mønterne er endt der med gødningen. Mønterne må så oprindeligt være tabt hjemme på gårdene - det er i alt fald det bedste arbejds-hypotese på nuværende tidspunkt. På Bornholm findes ingen landsbyer, men et netværk af enkeltgårde. Hvis ovenstående hypotese er korrekt, betyder det, at man selv på enkeltgårde, hvor der intet offentligt rum var, brugte mønter, i det mindste fra 1200-tallet. Møntbrug var virkelig trængt ud i de fjerneste hjørner af landbosamfundet.

Nu kan man desværre ikke uden videre gå ud fra, at en koncentration af fund på en mark er et levn fra en landsby. I Hjulby ved Nyborg (Fyn) stammer en del af fundene tydeligvis fra et middelalderligt værkstedsområde i udkanten af en endnu eksisterende landsby, men der er en koncentration på 42 mønter ved kirketomten fra den romanske kirke nedlagt i 1555, hvis fundament er påvist arkæologisk. Disse mønter er derfor egentligt kirkegulvs-mønter (inf. Mogens Bo Henriksen, Odense Bys Museer. OBM 6732x502-503, 7777; FP 5281, 5381, 5911, 6046, 6325, 6416). De 4414 mønter fra Tårnborgh ved Korsør stammer fra en nedlagt by, og de siger derfor ikke noget om møntbrug på landet (Grinder-Hansen 1994, 2000, s 217-34). En fundkoncentration på 66 eller 68 mønter ved kysten i Karlsrunder mellem København og Køge er i virkeligheden resultatet af en sæsonbebyggelse ved en god naturlig landingsplads med

dybt vand og kun 13 km over land til Roskilde (inf. Ulla Fraes Rasmussen, Køge Museum; FP 4152, 4228, 4287, 4329, 4465, 5512, 5550, 5770, 5771, måske 3595, 5041). Så man skal faktisk tolke hver enkelt fundsteds specifikke funktion, før man kan benytte mønternes udsagn i studier af fortidens monetære topografi. Og her må man heller ikke glemme, at i senmiddelalderens Slesvig var der indenfor et meget lille geografisk område fandtes to vidt forskellige økonomiske landskaber, således som Bjørn Poulsen har vist det. I det korndyrkende øst var bøndernes liv styret af herremænd og horisonten var lokal. I det kvægopdrættende vest var bønderne selvstændige og implicerede i den internationale studehandel med kontakter langt ned i Europa (Poulsen 1988). Det er klart, at disse meget forskellige livssituationer ikke giver de samme betingelser for møntbrug.

Konklusion

Efter næsten tre årtiers samarbejde mellem detektorbrugere og fagarkæologer er den frygt, sidstnævnte nærrede i starten, gjort til skamme. Der kommer store mængder af fund ind, og vi har indtryk af, at det kun sjældent sker, at fund i større omfang bliver unddraget museerne. Der har selvfølgelig været tilfælde, hvor politiet har måttet ind for at efterforske sagerne, men det hører heldigvis absolut til undtagelserne. Gennem dialog har fagarkæologerne samtidigt sikret sig, at detektorbrugere optræder ansvarsfuldt. Detektorbrugere går såle-



META NR 3 2005

des fortrinsvist på pløjemarken, hvor al arkæologisk stratigrafi under alle omstændigheder er ødelagt. Samtidigt er de blevet opmærksomme på vigtigheden af at registrere præcist fundsted. Deres virksomhed volder derfor kun i uhyre få tilfælde skade på den arkæologiske kulturarv.

Resultatet har været mængder af fund, der har åbnet for studiet af helt nye problemstillinger. Her vil jeg blot nævne, at selve mængden af fund har tilvejebragt den kritiske masse, der muliggør serielt og statistisk baserede studier af dagligdags fænomener, såsom bønderens møntbrug, som jeg har behandlet ovenfor. Et andet emne, der ville være oplagt at tage op, er møntbrugen i vikingetiden. Der er nu registreret så mange enkeltfundne

mønter fra vikingebopladsen (Aarsleff 2005), at man måske må revidere forestillingen om, at mønter cirkuleredes meget lidt, men blot lå som passiv opsparing.

Hvis man endeligt skal fremhæve problemer ved samarbejdet, er det, at de store fundmængder har lagt beslag på store personaleresourcer i museumsverdenen. Vi har faktisk nogle gange svært ved at svare finderne indenfor en rimelig frist.

Jens Christian Moesgaard, museumsinspektør,
Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, DK-1220 København



Litteratur

- Andersen, M. 1996. Endnu en samling nyfundne seglstamper fra Roskildes middelalder. *Romu, årsskrift fra Roskilde Museum*, s 35-53.
- Axboe, M. 1992. Metal og magt? Detektorfund fra jernalderboplads. *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1991*, s 18-26.
- Blackburn, M. 2003. 'Productive' Sites and Pattern of Coin Loss in England 600-1180. I: Pestell, T. & Ulmschneider, K (red.). *Markets in Early Medieval Europe, Trading and 'Productive' Sites 650-850*, s 20-36.
- Carelli, P. 2001. *En kapitalistisk anda. Kulturelle forandringer i 1100-talets Danmark*. Lund Studies in Medieval Archaeology 26.
- Diederich, T. 1980. *Die alten Siegel der Stadt Köln*.
- Fischer, C. 1983. Den har Fanden skabt. *Skalk 1983:1*, s 8-14.
- Grinder-Hansen, K. 1994. Hvor der handles, der spildes. Hvad 3300 mønter fortæller om Tårnborghuset ved Korsør. *Nationalmuseets arbejdsmark*, s 186-96.
- Grinder-Hansen, K. 2000. *Kongemagtens krise - det danske møntvæsen 1241-1340*.
- Gullbekk, S.H. 2003. *Pengevæsenets fremvekst og fall i Norge i middelalderen*.
- Gullbekk, S.H. 2005. Natural and Money Economy in Medieval Norway. *Scandinavian Journal of History* 30-1, s 3-19.
- Henriksen, M. B. (red.) 2000. *Detektorfund - hvad skal vi med dem?*
- Hovstad, H. 1967. *Naturhusholdning. Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*, bd. 12, sp 221-24.
- Jensen, J. 2004: *Danmarks Oldtid*. Bind 4.
- Jensen, J. S. 1977. Kirkegulvmønter. *Hikuin 3*, s 295-302.
- Jensen, J. S. 1988. Metaldetektorer og møntfund. *Festskrift til Olaf Olsen*, s 223-230.
- Jensen, S. 1987. Pløjelagsarkæologi. *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1986*, s 9-15.
- Jørgensen, L. 2000. Storgården ved Tissø. Tolkning af aktivitetsområder og anlæg på grundlag af detektorfundene fra pløjelaget. I: Henriksen, M. B (red.). *Detektorfund - hvad skal vi med dem?*, s 61-67.
- Klackenbergh, H. 1989. Kyrkfyndens och medeltidsforskningen. *Lit, festskrift till Lars O. Lagerqvist*, s 210-19.
- Klackenbergh, H. 1992. *Moneta nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund studies in medieval archaeology 10.
- Kromann, A. og Watt, M. 1984. Skattefundet fra Smørenge. En nedgravet skat fra folkevandringstiden på Bornholm. *Nationalmuseets arbejdsmark*, s 29-41.
- Laurent, R. 1987. *Les sceaux et la mer*.
- Liebgott, N.-K. 1988. Metaldetektorer og middelalderens fromhedsliv. *Festskrift til Olaf Olsen*, s 207-222.
- Liebgott, N.-K. 1992. Skattens fundforhold. *Danmark middelalderlige skattefund* bd. 1, s 41-54.
- Metcalf, M. 1998. *An Atlas of Anglo-Saxon and Norman Coin Finds 973-1086*.
- Moesgaard, J. C. 1998. Enkeltfundne mønter - tab eller tilfældigheder? *Ord med mening, festskrift til Jørgen Steen Jensen*, s 72-76.
- Moesgaard, J. C. 1999. The Law and Practice concerning Coin Finds in Denmark. *Compte Rendu (Commission internationale de numismatique)* 46, s 82-86 (genoptryk *Compte Rendu* 49, 2002, s 27-33).
- Moesgaard, J. C. 2000. Le détecteur à métaux : Les expériences danoise et anglaise. *Les nouvelles de l'archéologie* 79, s 57-61.
- Moesgaard, J. C. 2004. Møntfund fra Sigerslevøster. *NoMus* nr. 1, februar, s 19-22.



META NR 3 2005

- Moesgaard, J. C. og Tornbjerg, S. Å. 2004. Bjæverskov - igen. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s 69-77.
- Olsen, O. 1958. Kirkegulvet som arkæologisk arbejdsmark. *Nationalmuseets arbejdsmark*, s 17-30.
- Olsen, O. 1984. Danefæ i dag. *Nationalmuseets Arbejdsmark*, s 5-20.
- Paulsson, J. 1999. Metalldetektering og Uppåkra. Att förhålla sig till ett detektormaterial. *Fynden i Centrum*, s 41-58.
- Poulsen, B. 1979. Møntbrug i Danmark I 100-1300. *Fortid og nutid*, s 281-85.
- Poulsen, B. 1985. Mønter i den senmiddelalderlige danske agrarøkonomi, nogle bemærkninger. *Hikuin I I*, s 227-36.
- Poulsen, B. 1988. *Land, by, marked. To økonomiske landskaber i 1400-tallets Slesvig.*
- Poulsen, B. 2005. A monetary contraction in Late Medieval Denmark. *Nordisk Numismatisk Årsskrift 2000-2002* (under udgivelse).
- Suchodolski, S. 1996. Absence of Mind or Magic? A few Remarks on the so called small or single finds. *Quaderni ticinesi di numismatica e antichità classiche* 25, s. 317-327.
- Watt, M. 1997. Overfladerecognoscering af jernalderboplads. Nogle kildekritiske betragtninger over samarbejdet mellem arkæologer og detektoramatører. I: Callmer, J & Rosengren, E (red). "...gick Grendel att söka det höga huset...". *Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder: rapport från ett seminarium i Falkenberg 16-17 november 1995*, s 131-143.
- Watt, M.. 1998. Boplads med bevarede kulturlag og deres betydning for studiet af bosættelsesmønstre og centerdannelse i jernalderen. *Centrala platser - centrala frågor*, s 205-216.
- Watt, M.. 2000. Detektorfund fra bornholmske boplads med kulturlag. Repræsentativitet og metode. I: Henriksen, M. B (red.). *Detektorfund - hvad skal vi med dem?*, s 79-97.
- Aarsleff, E. 2005. Single finds of Viking-Age coins at Kirke Hyllinge and Vester Egesborg (Sealand, Denmark) - some preliminary considerations on coin use. *Nordisk Numismatisk Årsskrift 2000-2002* (under udgivelse)

FP = Den kongelige Mønt- og Medaillesamlings fundprotokol

KØM = Køge Museum.

LFS = Lolland-Falsters Stiftsmuseum.

OBM = Odense Bys Museer.